

Veiledning
Pensjonsforutsetninger
(~~Januar~~ September 2014)

**Fastsettelse av forutsetninger for ytelsesbaserte
pensjonsordninger etter IAS 19 og NRS 6**

1. OPPSUMMERING AV VEILEDENDE FORUTSETNINGER PR. 31. AUGUST 2014	2
2. INNLEDNING OG BAKGRUNN	3
2.1 Bakgrunn og virkeområde	3
2.2 Sammenheng og konsistens mellom de ulike pensjonsforutsetningene	4
2.3 Tidspunkt for beregning av pensjonsforpliktelsen	6
2.4 Forholdet til delårsrapportering	7
3. FORSKJELLER MELLOM IAS 19 OG NRS 6 MED HENSYN TIL FORUTSETNINGER	8
4. DISKONTERINGSRENTE	9
4.1 Generelt om fastsettelse av diskonteringsrenten(e)	9
4.2 Hvilken referanserente skal benyttes (statsobligasjonsrente eller foretaksobligasjonsrente)	9
4.3 Tidspunkt for utbetaling av pensjonsytelser og tilhørende diskonteringsrente	11
4.4 Beregning av diskonteringsrenten ut fra norske obligasjoner	11
4.5 Beregning av rentekurve ut over lengste løpetid	11
5. FORVENTET AVKASTNING PÅ PENSJONSMIDLER (NRS 6)	14
6. LØNNSVEKST, REGULERING AV PENSJON UNDER OPPTJENING I FOLKETRYGDEN OG PENSJONSREGULERING	16
6.1 Risikofri rente, forventet inflasjon og realrente	16
6.2 Forventet gjennomsnittlig reallønnsvekst	17
6.3 Karrieretillegg	18
6.4 Forventet regulering av pensjon fra folketrygden	20
6.5 Pensjonsregulering for ordninger etter foretakspensjonsloven	20
6.6 Regulering i offentlig sektor	23
7. DEMOGRAFISKE FORUTSETNINGER	25
7.1 Fastsettelse av dødelighets- og uføreestimer mv.	25
7.2 Uttakstilbøyelighet AFP i offentlig sektor	27
7.3 Fleksibelt uttak av alderspensjon	28
7.4 Frivillig avgang	29

[Vedlegg I Eksempel på beregnet diskonteringsrente ut fra statsobligasjonsrente](#)

[Vedlegg II Eksempel på beregnet diskonteringsrente ut fra foretaksobligasjonsrente \(OMF-rente\)](#)

[Vedlegg III Estimert reallønnskurve](#)

[Vedlegg IV Sensitivitetseksempler](#)

1.2 Oppsummering av veiledende forutsetninger pr. 31. august 2014

Pr. 31. august 2014 har vi kommet fram til følgende veiledende forutsetninger ved normal varighet på pensjonsforpliktelsen og basert på prinsipper nærmere beskrevet i de etterfølgende punktene.

Veiledende forutsetninger:	Per 31.august 2014	Per 31. desember 2013	Kapittel referanse
Diskonteringsrente foretaksobligasjoner (OMF)	<u>3.0</u> %	4,0%	Punkt <u>24</u>
Diskonteringsrente statsobligasjoner	<u>2.7</u> %	3,3%	Punkt <u>24</u>
Forventet avkastning ved plassering i livsselskap (NRS 6)	Ca <u>3.8</u> %	Ca 4,4%	Punkt <u>45</u>
Gjennomsnittlig lønnsvekst inklusive karrieretillegg	Ca <u>3.25</u> %	Ca 3,75%	Punkt <u>5-46.3</u>
Regulering av pensjoner under opptjening i folketrygden	Ca <u>3.0</u> %	Ca 3,5%	Punkt <u>5-26.4</u>
Pensjonsregulering (minimum/maksimum) ¹ for ordninger etter foretakspensjonsloven	Ca <u>0.1</u> % / <u>3.0</u> %	Ca 0,6% / 3,5%	Punkt <u>5-36.5</u>
Pensjonsregulering i offentlige ordninger	Ca <u>2.25</u> %	Ca 2,75%	Punkt <u>5-46.6</u>
Regulering av oppsatte rettigheter i offentlige/offentliglike ² ordninger	Ca <u>3.0</u> %	Ca 3,5%	Punkt <u>5-46.6</u>
Forventet inflasjon	Ca <u>1.75</u> %	Ca 2,0%	Punkt <u>56.1</u>

Diskonteringsrenten, forventet avkastning og minimum pensjonsregulering er angitt med en desimal, mens de øvrige parametere er angitt til nærmeste kvarte prosent. Veiledningen angir ikke diskonteringsrente etter NRS 6 tilsvarende risikofri rente eller estimert foretaksobligasjonsrente ut fra andre foretaksobligasjoner enn obligasjoner med fortrinnsrett, jfr. avsnitt 4-6.3. Demografiske forutsetninger er omtalt i punkt 57.

De veiledende pensjonsforutsetningene tar utgangspunkt i et typisk norsk foretak med pensjonsordninger etter lov om foretakspensjon. Et slikt foretak har ansatte som i gjennomsnitt er i førtiårene, en vektet varighet på pensjonsforpliktelsen på 20 - 25 år og har gjennomsnittlig årlig lønn (pensjonsgrunnlag) mellom kr. 350.000-450.000.

De angitte beregningsforutsetningene i denne veiledningen er beheftet med usikkerhet. Usikkerheten gjelder særlig med hensyn til anslagene på realrente, inflasjon og reallønnsutvikling, herunder den innvirkning disse parameterne har på øvrige beregningsforutsetninger. Beregningsforutsetningene i denne veiledningen utgjør kun et utgangspunkt for foretakets egne vurderinger i forbindelse med fastsettelsen av egne forutsetninger. Det enkelte foretak må selv fastsette forutsetningene basert på en konkret vurdering for den enkelte pensjonsordning. Forhold hos det enkelte foretak og i den enkelte pensjonsordning kan medføre behov for å avvike fra enkelte av anbefalingene. Av denne grunn anmodes brukerne av denne veiledningen å lese bakgrunnen for fastsettingen av de anbefalte forutsetninger i veiledningen.

Det gjøres oppmerksom på at utviklingen fram mot balansedagen kan medføre at forutsetningene må endres og pensjonsberegningen oppdateres når foretakets balansedag er en annen enn tidspunktet for denne veiledningen, eller beregningene er gjennomført med utgangspunkt i forutsetninger fastsatt på et tidligere tidspunkt.

¹ Pensjonsregulering avhenger av betingelsene i den enkelte kontrakt. Minimumsreguleringen vist over er basert på en grunnlagsrente på 3,2 %. Se nærmere punkt 6.54-3.

² Med offentlig ordning menes her pensjonsordningen til foretak som har en offentlig tilknytning historisk (for eksempel kraftverk) og som fortsatt har en pensjonsordning i henhold til offentlig tjenstepensjon for sine ansatte.

4.2. Innledning og bakgrunn

Denne veiledningen omhandler beregningsforutsetninger for ytelsesbaserte pensjonsordninger³ etter IAS 19 Ytelser til ansatte og NRS 6 Pensjonskostnader. Dataene i veiledningen er oppdatert pr. 31. august 2014.

Veiledningen er utgitt av Norsk RegnskapsStiftelse (NRS). Veiledningen bygger på angitte kilder, inkludert datagrunnlag og analysemetoder.

Innhold

Innledningsvis Under dette punktet gjennomgås forhold som er felles for alle pensjonsforutsetningene.

- 1.1 Oppsummering av gjennomsnittlige forutsetninger pr. 31. august 2014
- 1.2 Bakgrunn og virkeområde
- 1.3 Sammenheng og konsistens mellom de enkelte pensjonsforutsetningene
- 1.4 Tidspunkt for beregning av pensjonsforutsetningene
- 1.5 Forholdet til delårsrapportering

Det gis deretter veiledning for fastsettelse av følgende forutsetninger:

- 2. Diskonteringsrente
- 3. Forskjeller mellom IAS 19 og NRS 6 mht. forutsetninger
- 4. Avkastning på pensjonsmidler
- 5. Lønnsvekst, regulering av pensjon under opptjening i folketrygden og pensjonsregulering
- 6. Demografiske forutsetninger som levealder og uførhet, forventet pensjoneringsalder og frivillig avgang

I de etterfølgende punktene gis det veiledning for fastsettelse av de enkelte forutsetninger. For hvert av punktene gis først en kort oppsummering og en referanse til bestemmelsene i IAS 19 og hvilke problemstillinger dette reiser. Deretter drøftes punktvis hvert enkelt problemområde med retningslinjer og eksempler på praktisk implementering. Til slutt angis forslag til økonomiske forutsetninger, og det er angitt forslag til metoder for å fastsette demografiske forutsetninger.

4.2.1 Bakgrunn og virkeområde

Bakgrunn

Ved regnskapsføring av pensjonsordninger etter IAS 19 og NRS 6 må en rekke aktuariemessige beregningsforutsetninger fastsettes⁴. Forutsetningene kan inndeles i økonomiske og demografiske forutsetninger. Fastsettelsen av enkelte av forutsetningene vil involvere betydelige elementer av skjønn og praktiske tilnærminger.

Denne veiledningen Dette dokumentet gir nærmere retningslinjer veiledning for hvordan forutsetningene praktisk kan fastsettes, klargjør visse presiseringer som følger av standarden og andre autoritative uttalelser, og angir mulig forståelse av uklare punkter. I tillegg inneholder veiledningen et forslag til beregninger av de ulike forutsetningene på et bestemt tidspunkt. Disse forslagene er gitt for å angi veiledende beregningsforutsetninger fastsatt basert på markedssituasjonen på den angitte dato. Det enkelte foretak må selv vurdere sine forutsetninger basert på de prinsipper og retningslinjer som følger av regnskapsstandardene og støtten i denne veiledningen.

³ For ytelsesbaserte pensjonsordninger i privat sektor er det etablert en overgangsordning for tilpasning til fleksibelt uttak av alderspensjon. Dagens beregningsregler for ytelsesbaserte pensjonsordninger i privat sektor videreføres inntil det foreligger en avklaring av hvordan disse pensjonsordningene bør tilpasses ny folketrygd.

⁴ NRS 6 tillater som et alternativt til IAS 19 sine måle- og presentasjonsregler anvendes innenfor NRS 6.

Det følger av IAS 19 og NRS 6 at beregningsforutsetningene skal være realistiske, innbyrdes konsistente og oppdaterte i den forstand at de skal baseres på en enhetlig antagelse om fremtidig økonomisk utvikling. Det følger også at forutsetningene skal være basert på de faktiske forholdene i hver enkelt pensjonsordning. Foretaket skal derfor utarbeide beregningsforutsetninger tilpasset hver enkelt pensjonsordning i foretaket. Endringer i den økonomiske utviklingen i forhold til det som har vært lagt til grunn tidligere vil medføre at forutsetningene skal revideres.

Effekten av feil eller unøyaktigheter i ulike beregningsforutsetninger vil slå ulikt ut for ulike pensjonsordninger. Denne veiledningen gir derfor ikke generelle anbefalinger på hvilke forenklinger og tilnærminger som på et generelt grunnlag kan forventes å være akseptable.

Hvorvidt endringer eller forhold er vesentlige må blant annet vurderes ut fra samlet effekt på pensjonsforpliktelsen og på pensjonskostnaden i forhold til postens størrelse og foretakets samlede balanse og resultat.

Virkeområde

Veiledningen gjelder norske ytelsesordninger.⁵ Pensjonsordninger og pensjonslovgivning varierer fra land til land, og det samme gjør viktige forutsetninger som realrente og inflasjon (og dermed diskonteringsrente), lønnsutvikling, levealder og uføresannsynlighet mv.

Veiledningen gjelder både for IAS 19 og NRS 6. I det videre fokuseres det imidlertid kun på kravene i IAS 19, og alle referanser er til IAS 19. Omtale av forskjeller mot, og spesifikke krav i NRS 6 omtales i punkt 4-63 i veiledningen.

4-32.2 Sammenheng og konsistens mellom de ulike pensjonsforutsetningene

IAS 19.75 sier at aktuarielle forutsetninger skal være objektive ("unbiased") og konsistente. IAS 19.78 omtaler dette som at forutsetningene skal gjenspeile de økonomiske sammenhengene mellom faktorer som inflasjon, lønnsvekst, avkastning på pensjonsmidler og diskonteringsrenter mv. Den risikofrie renten kan dekomponeres i en inflasjonsdel og en realrentedel. Inflasjonskomponenten skal inngå i alle andre forutsetninger som inneholder forventninger om inflasjon, og som har samme løpetid. IAS 19.80 sier at økonomiske forutsetninger skal baseres på markedets forventninger ved slutten av rapporteringsperioden.

~~I Veiledning IAS 19 Ytelser til ansatte omhandles hvilken diskonteringsrente som kan brukes for pensjonsforpliktelsene etter IAS 19 Ytelser til ansatte. Statsobligasjonsrenten har frem til desember 2012 vært utgangspunktet for beregningen etter IAS 19 ettersom det ikke har vært ansett å foreligge et dypt marked for foretaksobligasjoner med lang løpetid. NRS avviser imidlertid ikke lenger at markedsrenten på obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) kan anvendes ved beregning av diskonteringsrenten. Det henvises til Veiledning IAS 19 samt tilhørende redegjørelse for nærmere beskrivelse.~~

I denne veiledningen legges det til grunn følgende sammenhenger i Norge mellom viktige pensjonsforutsetninger:

Risikofri rente	= Swaprente, <u>justert for risiko – ca 50 basispunkter</u>	= inflasjon + realrente
Diskonteringsrente statsobligasjon	= statsobligasjonsrente	= inflasjon + realrente - korreksjonsfaktor
Diskonteringsrente foretaksobligasjon (OMF)	= OMF-rente (obligasjoner med fortrinnsrett)	= inflasjon + realrente + kredittrisikopåslag

⁵ Kommuner og fylkeskommuner har egne regler for fastsettelse av forutsetninger inklusive regulering av pensjoner under utbetaling og oppsatte rettigheter. Disse er gitt i forskrift av 15.12.2000 om årsregnskap og årsberetning (for kommuner og fylkeskommuner) § 13.

Avkastning (NRS 6)	= risikofri rente + meravkastning	
Gjennomsnittlig lønnsvekst	= inflasjon + reallønnsvekst + gjennomsnittlig karrieretillegg	
Regulering av pensjon under opptjening i folketrygden	= inflasjon + reallønnsvekst	
Minimum pensjonsregulering	= avkastning – gjennomsnittlig grunnlagsrente <u>beregningsrente</u> ⁶ – beregnet virkning av svingning i oppnådd avkastning tilført pensjonister	

~~Sammenheng mellom diskonteringsrente og lønnsregulering diskuteres nedenfor.~~

Diskonteringsrenten kan observeres i rentemarkedene, og det følger av IAS 19.83 at det er markedsrenter på balansedagen som skal benyttes som utgangspunkt for fastsettelsen. De øvrige parametre har imidlertid ingen markeder, og disse må derfor estimeres. For parametre som estimeres, må estimatet baseres på markedets forventninger til utvikling for det relevante tidsrom. Tidsperioden er ofte forskjellig for parametre. For eksempel for lønnsvekst vil dette være perioden fram til pensjoneringstidspunktet for sluttlønsordninger, mens diskonteringsrenten fastsettes for perioden fram til utbetalinger er fullført.

Nærmere om forholdet mellom diskonteringsrente og lønnsvekst

Som nevnt over skal det være konsistens mellom de enkelte forutsetningene (IAS 19.75 og 78). Dette innebærer at for eksempel diskonteringsrenten og lønnsveksten (vekst i pensjonsgrunnlaget) må bygge på de samme økonomiske antagelser. Dette gjelder for eksempel inflasjonskomponenten som må være den samme ved lik løpetid. Realrentekomponenten og reallønnsvekst vil imidlertid ikke være sammenfallende. Normalt (og i likevekt) tilsier økonomisk teori at realrenten vil være høyere enn reallønnsveksten, men i enkelte perioder er ikke dette nødvendigvis tilfellet. Et grunnleggende problem for pensjonsberegningen er at renter kan leses direkte i markedet på daglig basis, mens forventet lønnsvekst må estimeres. I perioder hvor de lange rentene er lave, så vil ikke dette automatisk medføre at langsiktig forventet lønnsvekst også er tilsvarende lav. Spørsmålet er hvordan dette skal hensyntas i fastsettelsen av beregningsforutsetninger for pensjonsforpliktelsen.

Det er et eksplisitt krav om at pensjonsforpliktelsen skal diskonteres med markedsrenten på balansedagen (IAS 19.81). Videre er det et krav i IAS 19.87 at man må bruke forventningsrette estimater på forventet framtidig lønnsvekst. Med hensyn til lønnsvekst har uavhengige kilder som Norges Bank og Statistisk Sentralbyrå (SSB) gitt offentlig tilgjengelige prognoser på forventede lønnsøkninger de neste årene. Disse forventer de nærmeste årene reallønnsøkninger over forventede realrenter. Dette krever IAS 19 at man hensyntar.

Om sammenhenger mellom renter og lønnsvekst i en liten, åpen økonomi som den norske, synes rådende teori å være (se for eksempel Aukrust 1977, Norman 1993, Bjerkholt 1998, Nymoen 2005, Massey mfl 2002⁷):

⁶ Betegnelsen grunnlagsrente er i stor grad erstattet med betegnelsen beregningsrente i forsikringslovgivningen. Beregningsrente er den rente som livsforsikringsselskapenes premietariff og forsikringsmatematiske beregninger er basert på, og som selskapene kan garantere forsikringstakerne som avkastning i hele forsikringstiden.

⁷ Aukrust, O. (1977). Inflation in the Open Economy. An Norwegian Model. I Klein, L.B. og W.s. Salant (red.), *World Wide Inflation. Theory and Recent Experience*. Brookings, Washington D.C.
Norman, V. (1993). Næringsstruktur og utenrikshandel i en liten, åpen økonomi, Gyldendal
Bjerkholt, O. (1998). Interaction Between Model Builders and Policy Makers in the Norwegian Tradition. *Economic Modelling*, 15, 317–339
Nymoen, R. (2005). Evaluating a Central Bank's Recent Forecast Failure. Memorandum No 22/05, Department of Economics, University of Oslo
Massey, Heide mfl, Norsk Konkurranseutsatt sektor i et langsiktig perspektiv. SSB 2002/29.

- den forventede langsiktige sammenhengen mellom lønnsøkning og andre parametere er at reallønnsøkningen vil tilsvare langsiktig produktivitetsvekst
- produktivitetsvekst er også en viktig faktor for veksten i reell BNP
- det er en langsiktig sammenheng mellom realrenter og langsiktig vekst i reell BNP, og dermed finnes det en langsiktig sammenheng i en likevektsmodell mellom realrenter og reallønnsvekst
- men, at man i Norge, på grunn av oljeformuen i en periode kan få en viss særnorsk lønnsøkning ut over likevektsmodellsammenhengene
- samlet forventer man at langsiktig lønnsvekst i Norge vil ligge noe under markedsrenten.

IAS 19 legger til grunn at konkrete prognoser for de neste års lønnsvekst skal reflekteres i estimatene, samtidig som konsistenskravet gjør at det må være en sammenheng mellom renter og lønnsvekst over tid. De løpende svingningene i markedsrenter og kortsiktige lønnsforventninger kan medføre store og varierende forskjeller mellom rente og lønnsvekst de første årene.

Selv om økonomisk teori tilsier at realrenter normalt er høyere enn reallønnsvekst på lang sikt, så er det ikke uvanlig at man observerer at realrentene er lavere enn reallønnsveksten. En situasjon med langsiktige realrenter vesentlig lavere enn langsiktig reallønnsvekst vil imidlertid ikke kunne vedvare, jf. teoriutledningen ovenfor.

Det er viktig å merke seg at forventet lønnsøkning kun gjelder frem til pensjoneringsstidspunktet for sluttlønsordninger, mens diskonteringen/markedsrenten gjelder for hele utbetalingstiden for den enkelte ansatte/ytelsesmottaker. Det følger av denne diskusjonen at man i perioder hvor økonomien ser ut til ikke å være i likevekt, men i en situasjon hvor de lange realrentene er lavere enn forventet reallønnsvekst, vil man få svært høye pensjonsforpliktelser. Når eller dersom, økonomien beveger seg mot likevekt gjennom at reallønnsveksten faller eller de lange (real)rentene stiger, vil pensjonsforpliktelsen synke. Dette følger av IAS 19s formål om å måle pensjonsforpliktelsen til virkelig verdi på balansedagen.

4.4.2.3 Tidspunkt for beregning av pensjonsforpliktelsen

I utgangspunktet skal alle forutsetninger fastsettes og beregninger gjøres på *balansedagen* (IAS 19.80 og IAS 19.57(a)). Det følger imidlertid av IAS 19.59 at det av praktiske årsaker er tillatt å gjennomføre beregningene på et tidligere tidspunkt, som et estimat på forpliktelsen på balansedagen. Dersom det fra beregningstidspunktet og frem til balansedagen skjer vesentlige endringer i forhold som påvirker størrelsen på pensjonsforpliktelsen, for eksempel rentenivået, må det gjøres en oppdatering av beregningen på balansedagen. Vesentlighet må da vurderes i forhold til effekten på pensjonsforpliktelsen, pensjonskostnaden og i forhold til regnskapet som helhet. Årets pensjonskostnad beregnes basert på beregningsforutsetninger ved inngangen av regnskapsåret ([IAS 19.42-43](#) og [IAS 34.1E B9](#)). Dette innebærer at forutsetningene fra foregående balansedag benyttes. Når beregningen av forpliktelsen er foretatt for balansedagen, vil det derfor også foreligge en beregning av pensjonskostnaden for det påfølgende år.

4-52.4 Forholdet til delårsrapportering

IAS 19 krever kun at pensjonsberegningene skal utføres for årsregnskapet, eventuelt sjeldnere dersom det ikke har skjedd endringer som antas å gi vesentlige utslag (IAS 19.58). I delårsrapporter benyttes pensjonsberegningen fra siste årsregnskap som utgangspunkt for å estimere årets pensjonskostnad, som fordeles over delårsperiodene. Ved vesentlige endringer i markedsforhold (for eksempel rentenivået) eller vesentlige endringer, avkortninger eller oppgjør av pensjonsordningen siden siste årsskifte, må dette hensyntas (IAS 34 B9).

~~Den norske regnskapsloven har som en generell forutsetning at alle perioderegnskaper (også delårsrapporter) er~~ Alle perioderegnskap som avlegges etter god regnskapsskikk (også delårsrapporter) er å anse som selvstendig avsluttede regnskap med oppdaterte estimater for alle vesentlige forhold. Det antas likevel at praksis tillater oppdatering og informasjonskrav tilsvarende som etter IFRS.

3. Forskjeller mellom IAS 19 og NRS 6 med hensyn til forutsetninger

I NRS 6 og i NRS' veiledning til IAS 19 fremgår det at det ikke er ment å være vesentlige forskjeller mellom de to standardene med hensyn til beregningsforutsetningene, med unntak av diskonteringsrenten samt at det etter NRS 6 må estimeres forventet langsiktig avkastning på pensjonsmidler.

Det følger av IAS 19.83 at pensjonsforpliktelser skal diskonteres med renten på foretaksobligasjoner av høy kvalitet (high quality corporate bonds, HQCB). I land hvor det ikke er et dypt marked for slike foretaksobligasjoner skal man benytte renten på statsobligasjoner. Det følger videre av IAS 19.84 at diskonteringsrenten reflekterer tidsverdien av penger. IAS 19 har ikke ytterligere definisjoner eller veiledning om hvordan vi skal vurdere disse begrepene.

NRS 6 tillater og likestiller tre alternativer som grunnlag for diskonteringsrenten. Det er risikofri rente, statsobligasjonsrente eller renten på foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet (NRS 6.50).⁸ Det bemerkes at NRS 6 ikke har tilsvarende krav som i IAS 19 om at det skal være dypt marked for foretaksobligasjoner av høy kvalitet. Det kan følgelig ikke avvises at en foretaksobligasjonsrente etter NRS 6 også kan utledes fra andre foretaksobligasjonsrenter enn OMF-renten, eksempelvis ved å estimere et risikopåslag til den risikofrie renten eller statsobligasjonsrenten. Det er imidlertid et felles, underliggende krav om at målingen av diskonteringsrenten må være pålitelig.

Med hensyn til NRS 6, gis det i denne ~~v~~veiledningen kun parametre for alternativene statsobligasjonsrente og renten på foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet med basis i OMF-renten.

I IAS 19 ble beregningsmetoden for pensjonsforpliktelser endret med virkning fra og med 2013, ved at det er kun netto pensjonsforpliktelse eller pensjonsmidlerfordring som diskonteres med diskonteringsrenten. Det er ikke foretatt endringer i NRS 6, slik at modellen med diskontering av bruttoforpliktelsen videreføres for foretak som rapporterer etter denne standarden. Det innebærer at det for disse foretakene fortsatt må fastsettes forventet avkastning på pensjonsmidlene.

For øvrig kommenteres og refereres det kun til bestemmelsene i IAS 19 da det antas at dette også gjelder for NRS 6. Der hvor det er avvik, refereres det også til bestemmelser i NRS 6.

⁸ Det legges til grunn at begrepet «foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet» i NRS 6 tilsvarer begrepet «foretaksobligasjoner av høy kvalitet» i IAS 19.

24. Diskonteringsrente

Diskonteringsrenten er omhandlet primært i IAS 19.83–86, samt i IAS 19 BC 129–137. IAS 19 stiller oppsummeringsmessig følgende krav til diskonteringsrenten:

- Diskonteringsrenten skal fastsettes ~~basert på~~ med henvisning til observerte markedsrenter på balansedagen (IAS 19.83)
- Diskonteringsrenten fastsettes ~~basert på~~ med henvisning til foretaksobligasjoner av høy kvalitet eller til statsobligasjonsrenten dersom det ikke finnes et dypt marked for foretaksobligasjoner av høy kvalitet (IAS 19.83)
- Diskonteringsrenten skal justeres for å hensynta pensjonsforpliktelsens ~~vektede~~ løpetid (IAS 19.83)
- ~~Valutaen og vilkårene til foretaksobligasjonene eller statsobligasjonene skal være i samsvar med valutaen og de estimerte vilkårene til pensjonsforpliktelsene. Valuta på foretaksobligasjonene eller statsobligasjonene skal være i overensstemmelse med valuta på pensjonsforpliktelsene~~ (IAS 19.83)
- ~~Diskonteringsrenten gjenspeiler det estimerte tidspunktet for utbetaling av ytelsen. I praksis oppnår et foretak ofte dette ved å anvende en enkelt veid gjennomsnittlig diskonteringsrente som gjenspeiler estimerte tidspunkter og utbetalingsbeløp for ytelsene, samt valutaen som ytelsene skal betales i. Diskonteringsrenten skal reflektere den forventede betalingsstrukturen på pensjonsforpliktelsen. I praksis kan dette oppnås ved å anvende en enkelt vektet gjennomsnittlig diskonteringsrente som reflekterer forventet tid, volum og valuta på pensjonsutbetalingene~~ (IAS 19.85)
- Diskonteringsrentene skal estimeres i tilfeller hvor det ikke er et dypt marked med en tilstrekkelig lang ~~rek~~ løpetid. I slike tilfeller skal foretaket bruke eksisterende markedsrenter for å diskontere utbetalinger med kort tidshorisont, og estimere diskonteringsrenten for utbetalinger med lang tidshorisont ved å ekstrapolere de eksisterende markedsrentene langs rentekurven (IAS 19.86)

Dette reiser en del problemstillinger som drøftes videre i veiledningen.

24.1 Generelt om fastsettelse av diskonteringsrenten(e)

IAS 19 slår fast at ~~den spesifikke~~ diskonteringsrenten er uavhengig av det enkelte foretaks spesifikke kredittrisiko (IAS 19.84), spesifikk usikkerhet i aktuarmessige beregningsforutsetninger (IAS 19.84) eller hvordan pensjonsforpliktelsene er finansiert (IAS 19 BC 134–136). Foretak med samme utbetalingsprofil, -valuta og løpetid på forpliktelsene skal således benytte den samme diskonteringsrenten.

IAS 19 tar utgangspunkt i at de estimerte pensjonsutbetalinger for hver fremtidig periode (for eksempel pr. år) diskonteres med en særskilt diskonteringsrente for den enkelte utbetalingsperioden/år. IAS 19.83 tillater imidlertid at foretaket diskonterer basert på én ~~vektet~~ ~~gjennomsnittlig~~ diskonteringsrente. ~~Begge metoder beskrives under.~~

Det er i henholdsvis Vedlegg I og i Vedlegg II til denne veiledningen vist en beregning av diskonteringsrenter som kan benyttes for tre pensjonsordninger med henholdsvis kort, normal og lang gjennomsnittlig vektet varighet (~~durasjon~~) ~~på~~ pensjonsforpliktelsen.

24.2 Hvilken referanserente skal benyttes (statsobligasjonsrente eller foretaksobligasjonsrente)

Bruk av foretaksobligasjonsrente som utgangspunkt for diskonteringsrenten krever at det finnes foretaksobligasjoner med lang løpetid og høy kvalitet i samme valuta, og at det er et dypt marked for slike obligasjoner (IAS 19.83).

NRS gjennomførte i 2012 en vurdering av om det finnes foretaksobligasjoner som kan kvalifisere som referanserenter. Det har siden 2007 vokst fram et marked for obligasjoner med fortrinnsrett (OMF-obligasjoner). NRS har derfor spesifikt vurdert dette markedet. Vurderingen er omtalt i Redegjørelse for beslutningsgrunnlag revidert veiledning IAS 19 som er tilgjengelig på www.regnskapsstiftelsen.no.

IAS 19 har ingen veiledning for hva som utgjør foretaksobligasjoner av høy kvalitet. NRS legger til grunn at vurderingen er skjønnsmessig. Internasjonalt er praksis hovedsakelig å legge til grunn langsiktige fastrenteobligasjoner med kredittrating minst tilsvarende "AA-rating" i henhold til Standard & Poors kredittratingsystem, eller tilsvarende rating fra andre renommerte kredittratingforetak. NRS mener at OMF-obligasjoner er å anse som foretaksobligasjoner av høy kvalitet.

IAS 19 stiller krav til at det må være et dypt marked ("deep market", i norsk oversettelse likvid marked) for slike foretaksobligasjoner. Det foreligger ikke veiledning om hva som kreves. Forståelsen av begrepet "dypt marked" må således baseres på skjønn som tar hensyn til særtrekk ved det finansielle marked som foretaket har pensjonsordningen i. I en vurdering av om et marked er "dypt" bør det normalt ses hen til minimum følgende forhold:

- markedsvolum
- bid/ask-spread
- hvorvidt noterte priser representerer markedsverdi (prisålitelighet)
- omsetningsvolum og omsetningshyppighet
- ordredybde
- utstedervolum

NRS har vurdert markedet med utgangspunkt i informasjon fra markedsaktører og offentlig tilgjengelig informasjon. OMF-markedet er vurdert som ett marked, hvor dybden er vurdert samlet for obligasjoner med fast og flytende rente. Markedsaktører har fremholdt at OMF-markedet er tilstrekkelig dypt og at prisingen i markedet er pålitelig. Det er ikke gjennomført detaljerte analyser av markedet og prisingen, men de data som er forelagt NRS indikerer ikke at markedet ikke gir pålitelig prising. NRS har på bakgrunn av sine vurderinger konkludert med at OMF-renten ikke kan avvises som basis for fastsettelse av diskonteringsrenten.

NRS har vurdert markedet for obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). NRS har på bakgrunn av sine vurderinger konkludert med at OMF-renten ikke kan avvises som basis for fastsettelse av diskonteringsrenten. Vurderingen er omtalt i [Redegjørelse for beslutningsgrunnlag revidert veiledning IAS 19](http://www.regnskapsstiftelsen.no) som er tilgjengelig på www.regnskapsstiftelsen.no med følgende link: <http://www.regnskapsstiftelsen.no/arch/ img/9605010.pdf>

Det vil derfor for pensjonsforpliktelser i norske kroner være to alternative diskonteringsrenter som IFRS-rapporterende regnskapspliktige må ta stilling til bruken av. Dersom den regnskapspliktige mener at OMF-markedet representerer et dypt marked for relevante løpetider skal dette markedet legges til grunn for fastsettelse av diskonteringsrenten. Dersom den regnskapspliktige mener at det ikke finnes et dypt marked for foretaksobligasjoner av høy kvalitet i norske kroner, må diskonteringsrenten baseres på statsobligasjonsrenten.

For foretak som anvender NRS 6, vises det til omtale i punkt ~~1.63~~, jf. punkt 2.6.

24.3 Tidsperiode for utbetaling av pensjonsytelser og tilhørende diskonteringsrente

Gjennomsnittlig gjenstående levetid for en 67-årig mann i Norge er for tiden ca. 16,7 år, og med livsvarig pensjon er forventet pensjonsutbetalingsperiode like lang.⁹ Tilsvarende for en 67-årig kvinne er 19,3 år. For en 40-åring vil forventet utbetalingsperiode som skal diskonteres være fra ca. 27 år til over 40 år frem i tid (ikke hensyntatt eventuell uføre- eller tidligpensjon), og diskonteringsrentene må ha samme durasjon/vektetid løpetid. For et foretak med spredd alderssammensetning kan de forventede pensjonsutbetalingene være fra 1 måned til over 60 år frem i tid.

Gjennomsnittlig vektetid-tidsperiode for pensjonsutbetaling kan forenklet beregnes ved å ~~veie-vekte~~ forventet utbetaling for hvert år fremover for alle medlemmene i pensjonsordningen. Den gjennomsnittlige ~~vektede-ide~~ tidsperioden må beregnes ut fra forventede utbetalinger basert på den påløpte pensjonsforpliktelsen (DBO). Aktuarer kan bistå med å foreta en slik beregning for den enkelte pensjonsordning.

24.4 Beregning av diskonteringsrenten ut fra norske obligasjoner

Utbetalinger under pensjonsordninger vil gjennomgående ha en betalingsprofil som avviker fra profilen på norske obligasjoner da norske obligasjoner har årlig fast løpende rentebetaling, men ingen avdrag før lånets endelige forfall. Pensjonsforpliktelsen for én person har ingen utbetaling før pensjoneringstidspunktet, og deretter utbetales pensjonen løpende over forventet levetid (eller kortere dersom det ikke er en livslang ytelse). For å finne riktig rente for diskontering må derfor rentekurven for statsobligasjoner/foretaksobligasjoner omregnes til en rentekurve der alle utbetalinger skjer ved slutten av obligasjonens løpetid (en nullkupon-rentekurve). Dette er vist i Vedlegg I for statsobligasjoner og i Vedlegg II for foretaksobligasjoner.

Det følger av IAS 19.85 at diskonteringsrenten skal reflektere løpetiden til pensjonsutbetalingene. Siden pensjonsutbetalingene i en pensjonsordning kan være spredd utover perioden fra og med dagen etter balansedagen og over 60 år fram i tid, og disse utbetalingene kan variere vesentlig fra år til år, skal man etter denne hovedregelen benytte *ulike* diskonteringsrenter for de ulike forventede pensjonsutbetalingene i ordningen (utbetaling om ett år diskonteres med ett-årsrenten, utbetalinger om to år diskonteres med to-årsrenten osv. Med rente menes her nullkuponrenten).

- Etter IAS 19.85 er det også tillatt å benytte en vektet gjennomsnittlig diskonteringsrente. Standarden har imidlertid ingen eksplisitt beskrivelse av hvordan denne vektete gjennomsnittlige diskonteringsrenten skal beregnes.
- I vedlegg I og II er det foretatt beregninger av gjennomsnittlig vektet rente for tre pensjonsordninger. Beregningen tar utgangspunkt i tre pensjonsordninger med ulike betalingsprofiler og gir veiledning med hensyn til hvilken rente som kan benyttes for pensjonsordninger med tilnærmet samme utbetalingsprofil.

Forslag til beregninger av renter pr. 31. august 2014 og relevante opplysninger om de tre pensjonsordningene er vist i Vedlegg I og Vedlegg II.

24.5 Beregning av rentekurve ut over lengste løpetid

IAS 19 sier at diskonteringsrenten for løpetider utover det som det finnes markedspriser for, estimeres ved å ekstrapolere markedsrentene langs rentekurven (IAS 19.86).

⁹ Se fotnote 13.

I Norge finnes det ikke statsobligasjoner med løpetid utover ca. 10 år og kun få foretaksobligasjoner av høy kvalitet med løpetid over 10 år. Som drøftet over kan pensjonsutbetalinger imidlertid ligge vesentlig lenger frem i tid. Vesentlige deler av den beregnede rentekurven må derfor ekstrapoleres.

Det kan tenkes flere måter å ekstrapolere en rentekurve utover de observerte markedsrentene.

En måte å ekstrapolere rentekurven for norske statsobligasjoner på, er å benytte krumningen i rentekurven til en annen valuta med lange observerbare renter for å estimere krumningen i rentekurven for norske kroner utover 10 år. Det er da viktig å finne valutaer som har høy likviditet i alle deler av rentekurven, og hvor krumningen på rentekurven må antas å være nokså lik den norske. Det er rimelig å anta at den valutaen, eller de valutaene, som i krumning best følger norske kroner mellom 5 og 10 år også gir det beste estimatet for krumningen utover 10 år.

Valutaer med statsobligasjoner med likviditet på opp til 30 år inkluderer amerikanske dollar, euro, britiske pund, sveitsiske franc og japanske yen. Danske kroner har statsobligasjoner opp til 20 år. Det gjøres oppmerksom på at de ulike statsobligasjonene kan ha ulike betingelser som kan være avvikende fra de norske.

En annen måte er å benytte swaprentene i interbankmarkedet for ekstrapolering av krumningen utover 10 år. Swaprenter i interbankmarkedet inkluderer kun en svært begrenset premie for kredittrisiko, og swaprentekurven burde derfor i prinsippet være nokså lik rentekurven til norske statsobligasjoner. [Når Dersom](#) det likevel er forskjeller antas dette blant annet å skyldes ulik likviditet i ulike deler av de to rentekurvene samt eventuell virkning av begrenset tilbud av statsobligasjoner.

For foretaksobligasjoner av høy kvalitet kan ekstrapoleringen på tilsvarende måte gjøres ved å se på krumningen i andre renter av lengre løpetider. Dette kan enten være statsobligasjoner i andre valutaer eller bedriftsobligasjonsrenter av annen kvalitet. Trolig er imidlertid fremgangsmåten ved å benytte swaprenter i interbankmarkedet mest hensiktsmessig. Årsaken til dette er at disse rentederivatene omsettes i det samme markedet som foretaksobligasjonene og disse benyttes aktivt blant aktørene i det norske markedet for foretaksobligasjoner. Blant annet brukes disse derivatene for å justere durasjonen i porteføljer med obligasjoner, og inngår derfor som en del av investeringsuniverset for foretaksobligasjoner. De effektive rentene i derivatene antas derfor å være godt egnet for å ekstrapolere rentekurven for foretaksobligasjoner.

IAS 19 krever at en obligasjonsrente skal legges til grunn som utgangspunkt for å fastsette renten. Swap-rentene kan derfor ikke etter IAS 19 benyttes direkte, men det legges til grunn i denne veiledningen at swap-rentene kan benyttes for å ekstrapolere rentekurven både for statsobligasjoner og foretaksobligasjoner.

For foretak som anvender statsobligasjonsrenten som utgangspunkt for å fastsette diskonteringsrenten, er det i Vedlegg I som et eksempel benyttet krumningen i NOK swaprenten som utgangspunkt for å ekstrapolere nullkupongrentekurven for norske statsobligasjonsrenter utover 10 år.

For foretak som anvender OMF-renten som utgangspunkt for å fastsette diskonteringsrenten, er det i Vedlegg II som et eksempel benyttet krumningen i NOK swaprenten som utgangspunkt for å ekstrapolere nullkupongrentekurven for OMF-renter utover 15 år.

3 Forskjeller mellom IAS 19 og NRS 6 med hensyn til forutsetninger

I NRS 6 og i NRS' veiledning til IAS 19 fremgår det at det ikke er ment å være vesentlige forskjeller mellom de to standardene med hensyn til beregningsforutsetningene, med unntak av diskonteringsrenten samt at det etter NRS 6 må estimeres forventet langsiktig avkastning på pensjonsmidler.

Det følger av IAS 19.83 at pensjonsforpliktelser skal diskonteres med renten på foretaksobligasjoner av høy kvalitet (high quality corporate bonds, HQCB). I land hvor det ikke er et dypt marked for slike foretaksobligasjoner skal man benytte renten på statsobligasjoner. Det følger videre av IAS 19.84 at diskonteringsrenten reflekterer tidsverdien av penger. IAS 19 har ikke ytterligere definisjoner eller veiledning om hvordan vi skal vurdere disse begrepene.

NRS 6 tillater og likestiller tre alternativer som grunnlag for diskonteringsrenten. Det er risikofri rente, statsobligasjonsrente eller renten på foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet (NRS 6.50).⁴⁰ Det bemerkes at NRS 6 ikke har tilsvarende krav som i IAS 19 om at det skal være dypt marked for foretaksobligasjoner av høy kvalitet. Det kan følgelig ikke avvises at en foretaksobligasjonsrente etter NRS 6 også kan utledes fra andre foretaksobligasjonsrenter enn OMF-renten, eksempelvis ved å estimere et risikopåslag til den risikofrie renten eller statsobligasjonsrenten. Det er imidlertid et felles, underliggende krav om at målingen av diskonteringsrenten må være pålitelig.

Med hensyn til NRS 6, gis det i denne Veiledningen kun parametre for alternativene statsobligasjonsrente og renten på foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet med basis i OMF-renten.

I IAS 19 ble beregningsmetoden for pensjonsforpliktelser endret med virkning fra og med 2013, ved at det er kun netto pensjonsforpliktelse eller pensjonsfordring som diskonteres med diskonteringsrenten. Det er ikke foretatt endringer i NRS 6, slik at modellen med diskontering av bruttoforpliktelsen videreføres for foretak som rapporterer etter denne standarden. Det innebærer at det for disse foretakene fortsatt må fastsettes forventet avkastning på pensjonsmidlene.

For øvrig kommenteres og refereres det kun til bestemmelsene i IAS 19 i det følgende da det antas at dette også gjelder for NRS 6. Der hvor det er avvik, refereres det også til bestemmelser i NRS 6.

⁴⁰ Det presiseres at begrepene obligasjoner med høy kvalitet (IAS 19) og obligasjoner med høy kredittverdighet (NRS 6) ikke forventes gi ulik tolkning ved fastsettelse av diskonteringsrenten.

4.5. Forventet avkastning på pensjonsmidler (NRS 6)

Etter endringen av IAS 19 med virkning for 2013 estimeres ikke lenger forventet avkastning på pensjonsmidler. Det henvises til IAS 19 punktene 123-130 for beskrivelse av nettorentemetoden og verdiendringer på netto pensjonsforpliktelse/-fordring. NRS er ikke endret på dette punkt og følgelig må forventet avkastning på pensjonsmidler estimeres for foretak som omfattes av NRS 6. Etter NRS 6 må foretakene estimere forventet avkastning. Forventet avkastning inngår som en reduksjon i periodens pensjonskostnad, og i den årlige endring i balanseførte pensjonsmidler.

NRS 6 beskriver oppsummeringsmessig følgende for beregning av avkastningen på pensjonsmidlene:

- Avkastning på pensjonsmidler i pensjonskostnaden skal fastsettes til den avkastning som forventes i gjennomsnitt på pensjonsmidlene over hele løpetiden til den tilhørende pensjonsforpliktelsen (NRS 6.51)
- Forventet avkastning på pensjonsmidler i pensjonsordningen skal basere seg på markedets forventninger ved *begynnelsen* av perioden (NRS 6.61)
- Ved fastsettelsen av forventet og faktisk avkastning bør foretaket trekke fra forventede forvaltningskostnader.

I praksis innebærer dette at man skal estimere hvilken avkastning markedet forventer at en tilsvarende portefølje av aktiva i vektet gjennomsnitt vil få de neste 0-60 årene.

Den forventede avkastning på pensjonsmidler må fastsettes så nøyaktig som mulig. De regnskapsmessige størrelser vil likevel ikke være like følsomme for denne forutsetningen som for diskonteringsrenten, da den forventede avkastningen kun påvirker ett år av gangen. Forventet avkastning har betydning for beregnet avkastning på pensjonsmidlene i regnskapsperioden og inngår i periodens netto pensjonskostnad samt i endring av balanseførte pensjonsmidler. Feil eller unøyaktigheter i forventet avkastning vil påvirke fordelingen mellom hvor mye avkastning som presenteres over resultatet i inneværende regnskapsår og hvor mye som presenteres som estimatavvik.

Det skilles mellom den langsiktige forventede avkastningen som skal benyttes i resultatregnskapet, og årets forventede avkastning som benyttes for å estimere virkelig verdi av pensjonsmidlene på balansedagen. Forskjellen fremkommer som estimatavvik (NRS 6.54). Bakgrunnen for dette er blant annet standardens formål om å jevne ut pensjonskostnaden over tid. Forutsetningen skal fastsettes så nært opp mot balansedagen som mulig (som for diskonteringsrenten omtalt over), men i resultatregnskapet benyttes forventet langsiktig avkastning fastsatt på den første dagen i regnskapsperioden. Dette innebærer i praksis at man benytter den forventede avkastning som lå til grunn ved avleggelsen av fjorårets regnskap. Forutsetningen som fastsettes på balansedagen i inneværende regnskapsår får da kun virkning for resultatregnskapet til neste år.

Årets estimerte faktiske avkastning fastsettes basert på beste tilgjengelige informasjon om markedsforholdene og aktivaallokeringen for det enkelte aktuelle regnskapsår. Normalt bør livsselskapet eller pensjonskassen kunne gi et estimat på dette mot slutten av regnskapsåret.

Estimert avkastning vil variere basert på sammensetningen av de ulike aktivaklassene som utgjør pensjonsmidlene og vil således ikke være sammenfallende for pensjonsordninger med forskjellige investeringsprofiler. Normalt vil pensjonsmidlene være investert i statsobligasjoner, foretaksobligasjoner, aksjer og eiendom. Forventet avkastning vil derfor i vesentlig grad svinge i takt med markedsrenten og dermed diskonteringsrenten. Som hovedmetode anbefales det derfor at forventet avkastning tar utgangspunkt i den risikofrie renten ~~eller statsobligasjonsrenten~~ med et risikopåslag som gjenspeiler forventet aktivaallokering over tid.

De fleste norske foretak har sine pensjonsmidler forvaltet sammen med andre foretaks pensjonsmidler hos norske livselskaper. Disse livselskapene har strenge krav til og grenser for aktivaallokeringen. Det må derfor antas at forventet avkastning mellom livselskapene i liten grad vil variere over tid. Derfor bør meravkastningen for slike pensjonsmidler ta utgangspunkt i norske livselskapers faktiske, historiske meravkastning.

NRS har beregnet at meravkastningen (utover risikofri rente) hos de norske livselskapene i gjennomsnitt de siste 15 år har vært på ca. 1,5-7 %.¹¹

Ut i fra det ovenstående vil et foretak med en normal allokering mellom ulike aktivaklasser basert på empiri kunne forvente en meravkastning på ca. 1,5-7 % utover risikofri rente, og dette gir en estimert avkastning på 4,43,8 %.

Det presiseres at det er avvik mellom livselskapene og over tid, og at det enkelte foretak selv må vurdere hvilken forventet avkastning som er beste estimat.

For foretak med egne forvaltede pensjonskasser eller foretak som kan påvirke aktivaallokeringen for midler plassert i livselskaper gjennom separate investeringsporteføljer (jfr. virksomhetsregler for livselskap), og som forventer aktivaallokering vesentlig forskjellig fra normal allokering, skal forventet avkastning avvike fra angitt forventet nivå i veiledningen.

En måte å estimere forventet avkastning på pensjonsmidlene kan være å se på historisk meravkastning til de viktigste grupper av investeringer som finnes i pensjonsordningene. I den utstrekning investeringene er spredd på ulike geografiske markeder må forventet meravkastning relatere seg til de samme geografiske markeder. Forventede variasjoner i aktivaallokering over tid vil også medføre utfordringer i en analyse basert på aktivaallokering på et bestemt tidspunkt. Empiri fra USA (se for eksempel Damodaran 2012¹²) har imidlertid grovt sett vist følgende gjennomsnittlige historiske meravkastning for forvaltnings-/transaksjonskostnader for ulike aktivaklasser:

– Bankinnskudd, statsobligasjoner	ca 0 %
– Foretaksobligasjoner med høy kredittverdighet	ca 1,0 %
– Børsnoterte aksjer	3 % - 6 %
– Eiendom (netto etter driftskostnader)	4 % - 8 %

Meravkastningen skyldes i all hovedsak høyere risiko for de enkelte aktivaklasser. Empiri fra Norge er ikke tilgjengelig, men det er antatt at det ikke foreligger vesentlige forskjeller mellom USA og Norge på dette området.

¹¹ Basert på FNOs livstatistikk og rente på statskasseveksler fra Norges Bank.

¹² Damodaran (2012), Investment Valuation, Wiley

5-6. Lønnsvekst, regulering av pensjon under opptjening i folketrygden og pensjonsregulering

Regnskapsføring av pensjonsforpliktelser forutsetter at det estimeres en sluttlønn der dette er relevant for den fremtidige pensjonens størrelse (IAS 19.87). Lønnsvekst i denne sammenheng er da vekst i pensjonsgrunnlaget. Lønnsvekst i form av bonus, opsjoner, naturalytelser og lignende som ikke inngår i pensjonsgrunnlaget, holdes utenfor. For beregning av lønnsvekst er det naturlig å ta utgangspunkt i inflasjon og reallønnsutvikling, der estimert fremtidig lønnsvekst er summen av de to komponentene. Estimater på forventet langsiktig lønnsvekst er beheftet med betydelig usikkerhet.

Tidsperioden for lønnsvekst er kun frem til pensjonsalderen for sluttlønnsordninger, og dermed kortere enn utbetalings-/diskonteringsperioden. For planer der ytelsene ikke beregnes ut fra sluttlønn er det ikke behov for å estimere lønnsvekst.

Lønnsvekst, regulering av pensjon under opptjening i folketrygden og pensjonsregulering er spesielt omhandlet i IAS 19.87–91, samt i IAS 19 BC 140–141. Oppsummert fremgår det av IAS 19 at:

- Pensjonsforpliktelser skal måles på et grunnlag som gjenspeiler:
 - o estimert fremtidig lønnsvekst;
 - o ytelsene som er fastsatt i vilkårene i ordningen på balansedagen. Fremtidige (mulige/forventede) endringer som ikke er avtalt eller underforstått skal ikke hensyntas;
 - o estimerte fremtidige endringer i nivået for eventuelle offentlige ytelser (årlig regulering) som påvirker de ytelsene som utbetales under dagens vedtatte pensjonssystem;
- Estimater av fremtidig lønnsvekst tar hensyn til inflasjon, ansiennitet, forfremmelser og andre relevante faktorer, for eksempel tilbud og etterspørsel i arbeidsmarkedet.
- Økonomiske forutsetninger skal baseres på markedets forventninger på balansedagen.

I motsetning til for renter så finnes det ikke et marked for disse størrelsene. For å fastsette disse parametrene må man derfor gjøre vurderinger av fremtiden basert på historiske tall og prognoser basert på likevektsmodeller.

4.1 Estimert fremtidig lønnsvekst

Regnskapsføring av pensjonsforpliktelser forutsetter at det estimeres en sluttlønn der dette er relevant for den fremtidige pensjonens størrelse (IAS 19.87). Lønnsvekst i denne sammenheng er da vekst i pensjonsgrunnlaget. Lønnsvekst i form av bonus, opsjoner, naturalytelser og lignende som ikke inngår i pensjonsgrunnlaget, holdes utenfor. Over tid kan vi imidlertid forvente at lønnsvekst i all hovedsak vil skje gjennom økning i fastlønn som er pensjongivende. For beregning av lønnsvekst er det naturlig å ta utgangspunkt i inflasjon og reallønnsutvikling, der estimert fremtidig lønnsvekst er summen av de to komponentene. Estimater på forventet langsiktig lønnsvekst er beheftet med betydelig usikkerhet.

Tidsperioden for lønnsvekst er kun frem til pensjonsalderen for sluttlønnsordninger, og dermed kortere enn utbetalings-/diskonteringsperioden.

56.1 Risikofri rente, forventet inflasjon og realrente

I de lange obligasjonsrentene ligger det implisitte forventninger om inflasjon og realrenter.

Etter IAS 19 er det rentekurven på balansedagen som skal være utgangspunktet for diskonteringen av fremtidige pensjonsforpliktelser. Det vises til drøftelsen i kapittel 4.2 for fastsettelsen av en langsiktig gjennomsnittrente for nåverdiberegningen av pensjonsforpliktelsen. Det nominelle rentenivået vil være observerbart i markedet, mens realrente og inflasjonskomponent vil måtte estimeres. Disse størrelsene vil også kunne variere over tid.

I Norge er pengepolitikken innrettet med et langsiktig inflasjonsmål på 2,5 %. Det vil være naturlig å ta utgangspunkt i dette ved vurderingen av inflasjonskomponenten i renten. Inflasjonsprognoser fra SSB og Norges Bank indikerer at inflasjonsforventningene er lavere på kort sikt. SSBs prognose fra ~~desember-juni 2013~~ 2014 for perioden 2014 til 2016~~7~~ viser en forventning om en inflasjon mellom ~~2-1,7~~ % og 2,2 % i perioden. Tilsvarende tall fra Norges Bank fra ~~desember 2013-juni 2014~~ er ~~en inflasjon mellom~~ 2,0 % ~~og~~ 2,25 % i samme periode. Gjennomsnittlig inflasjonsforventning fra SSB og NB for de nærmeste ~~34~~ årene ligger på ca 2 %. Det langsiktige rentenivået i rentemarkedet er for tiden lavt og synes å reflektere en lavere inflasjonsforventning enn Norges Banks langsiktige inflasjonsmål. Med bakgrunn i oppfatningen av markedets inflasjonsforventning anslås den langsiktige inflasjonskomponenten til ca ~~2-1,75~~ %. Størrelsen er normalt avhengig av hvor lang ~~vektetid~~ løpetid den aktuelle pensjonsordningen har. Prinsipielt kunne det vært lagd en fullstendig kurve knyttet til forventet inflasjon, men på grunn av mangel på presise markedsdata blir dette uansett svært ~~grovt~~ usikkert.

Den risikofrie renten benyttes som grunnlag for å identifisere realrenten ut fra inflasjonskomponenten. Det bemerkes at fortolkningen av begrepet risikofri rente i denne sammenheng kun har relevans for IAS 19/NRS 6 og følgelig ikke kan legges til grunn i de tilfeller begrepet anvendes i øvrige regnskapsstandarder.

~~NRS mener at statsobligasjonsrenten i perioder antas å være påvirket av spesielle markedsforhold som medfører at en ikke kan legge til grunn at statsobligasjonsrenten tilsvarer risikofri rente.~~ Likviditeten i swaprentemarkedet antas å være bedre og mer stabilt enn i markedet for norske statsobligasjoner. Derfor benyttes swaprentemarkedet som basis for å fastsette den risikofrie renten. Historisk og normalt er statsobligasjonsrenten på lang sikt ca 50 basispunkter lavere enn swaprentene¹³. I denne veiledningen er det derfor lagt til grunn at risikofri rente kan estimeres til swaprenten redusert med 50 basispunkter. Dette gir et anslag på risikofri rente lik ca ~~2,9-1~~ % ved å ta utgangspunkt i swaprenten med 10 års løpetid, ~~som var 2,59~~ %. Andre metoder for å estimere risikofri rente vil også kunne være pålitelige.

Med basis i inflasjonsforventningen angitt ovenfor, antas realrenten å utgjøre ca ~~0,9-4~~ %.

6.2 Forventet gjennomsnittlig reallønnsvekst

Som beskrevet i punkt 4.2 ovenfor krever IAS 19 at konkrete prognoser for de neste års lønnsvekst skal reflekteres i de vektete estimatene, samtidig som det skal være konsistens mellom parameterne renter og lønnsvekst over tid.

De nærmeste årene forventer SSB at reallønnsveksten vil ligge på 1,6 % for 2014 ~~1,6-1,8~~ % for 2015, ~~og~~ ~~1,7-2,0~~ % for 2016 ~~og~~ 1,6 % for 2017¹⁴ (Økonomiske analyser 35/2013~~4~~). Tilsvarende tall fra Norges Bank er 1,5 % for 2014, ~~1,75-1,5~~ % for 2015, ~~og~~ ~~2,0-1,75~~ % for 2016 ~~og~~ 1,75 % for 2017 (Pengepolitisk Rapport 42/2013~~4~~, ~~tabell~~

¹³ Fra 1993 til og med 2010 i snitt 50 basispunkter, fra 2011 til og med august 2013 105 basispunkter. Kilde: Statsrenter: Norges Bank og swaprenter: Bloomberg

¹⁴ Vi har avrundet oppgitte anslag til nærmeste kvarte prosent

nr. 3). Det presiseres at pensjonsgrunnlagsveksten og lønnsveksten ikke behøver å være like over kortere tidsperioder. Det enkelte foretak må konkret vurdere om fremtidig lønnsvekst vil skje gjennom økning i fastlønn som er pensjonsgivende. For foretak der deler av fremtidig lønnsvekst ikke er pensjonsgivende, må dette reflekteres i estimatet for fremtidig lønnsvekst.

Et typisk norsk foretak med pensjonsordninger etter lov om foretakspensjon, har ansatte som i gjennomsnitt er i førtiårene, og som derfor har rundt 20 år til pensjoneringsstidspunktet. Lukkede ordninger har ofte medlemmer som i gjennomsnitt er eldre med kortere gjenværende opptjeningstid.

Som en følge av at IAS 19 har et krav om konsistens mellom parametrene renter og lønnsvekst over tid, og langsiktig realrente er lav, er det i denne veiledningen, for fastsettelse av forventet gjennomsnittlig reallønnsvekst, estimert en lønnskurve, se Vedlegg III. I lønnskurven er det etter ~~2016-2017~~ lagt til grunn en gradvis reduksjon av reallønnsveksten ned til 0,7-3 %. Lønnskurven er basert på «et typisk norsk foretak» og det må således foretas konkret tilpasning i situasjoner med betydelig avvik i gjenværende opptjeningstid sammenlignet med basisen for lønnskurven.

Det kan videre være nyttig å se på historisk reallønnsutvikling i Norge når man skal anslå fremtidig reallønnsvekst på lengre sikt. I periodene frem til og med 2009 var gjennomsnittlig reallønnsvekst for lønnstakere i Norge som følger:

Tabell 1: Reallønnsutvikling i Norge, alle næringer

Periode	Gjennomsnittlig reallønnsvekst
2005 – 2009	2,7 %
2000 – 2009	2,7 %
1995 – 2009	2,7 %
1990 – 2009	2,3 %
1985 – 2009	2,1 %
1980 – 2009	1,7 %

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

De siste 30 år inneholder både opp- og nedgangskonjunkturer, og viser en reallønnsvekst på 1,7 %.

Forventninger fra SSB og Norges Bank samt kravet til konsistens mellom langsiktig realrente og langsiktig reallønnsvekst beskrevet over gir en reallønnsforventning på ca 1,25 %. Se Vedlegg III der estimert reallønnskurve er vist. På grunn av dagens økonomiske situasjon og usikkerhet rundt varigheten av denne situasjonen, understrekes det at anslaget er beheftet med betydelig usikkerhet.

Opptjeningstiden er kortere enn perioden for diskontering av utbetalingene. Vektet diskonteringsrente og vektet lønnsøkning relaterer seg derfor ikke til samme tidsintervaller.

6.3 Karrieretillegg

Reallønnsutviklingen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for lønnsmottakere totalt i samfunnet. Det vil si at reallønnsutviklingen uttrykker hvor mye lønnen i gjennomsnitt endres for samme type arbeid med samme ansiennitet/lønnstrinn fra en periode til den neste. Det følger av IAS 19.88 at man i pensjonsberegningen skal anslå lønnsveksten (vekst i pensjonsgrunnlaget) for den enkelte person, og dermed hensynta karrieretillegg knyttet til forfremmelser og ansiennitet. Det finnes ikke gode

data på hvor mye karrieretilleggene i gjennomsnitt utgjør pr. år, men Pensjonskommisjonen/SSB har anslått det til å utgjøre 0,5 % pr. år utover gjennomsnittlig lønnsøkning frem til ca. 45 år, og deretter ingen gjennomsnittlig økning i karrieretilleggsøkning, og trolig til og med noe nedgang de siste arbeidsaktive år. Dette anslaget inkluderer imidlertid også lønnsøkninger knyttet til skifte av arbeidsgiver. Dette hensyntas ikke i pensjonsberegningen, da man kun regner på dagens ansatte medlemmer i pensjonsordningen og hensyntar forventninger om at noen av disse slutter underveis.

Veiledningen anslår derfor grovt, inntil det foreligger bedre statistikk, at man i gjennomsnitt kan legge 0,25 % pr. år på forventet reallønnsvekst for foretak med normal gjennomsnittlig alderssammensetning (jf. punkt 1-3).

Estimert fremtidig nominell lønnsvekst for et gjennomsnittlig norsk foretak blir følgende:

Tabell 2: Oppbygging av estimat for et gjennomsnittsforetak.

Forventet reallønnsutvikling	1,25 %
Forventet inflasjon	2,01,75 %
= Forventet gjennomsnittlig nominell lønnsvekst	3,5-0 %
Forventet gjennomsnittlig karrieretillegg	0,25 %
= Forventet gjennomsnittlig lønnsvekst	3,75-25 %

Dersom foretaket har spesielle forhold som tilsier at reallønnsutviklingen for foretakets ansatte vil følge en annen utvikling enn gjennomsnittet for andre foretak, vil det være behov for justeringer av forutsetningen. Blant relevante forhold kan nevnes:

– Dersom foretaket har lukket ordningen for nye medlemmer vil man normalt forvente at reallønnsutviklingen for medlemmene i ordningen vil overstige gjennomsnittlig reallønnsutvikling i samsvar med slik denne fremkommer i veiledningen. Dette skyldes at forventet lønnsvekst i denne veiledningen er beregnet ut fra en forventning om som forutsetter at høyere lønnsveksten vil være høyere i de nærmeste årene og med en synkende vekstrate de påfølgende årene. jfr. vedlegg III. Motsatt vil man normalt forvente at for medlemmer i lukkede ordninger må det foretas en konkret vurdering av vil ha et lavt eller negativnivået på eventuelt karrieretillegg, herunder om karrieretillegget kan være negativt.

Dersom foretaket har lukket ordningen for nye medlemmer og overført yngre medlemmer til f.eks. innskuddsordning bør man normalt forvente at reallønnsutvikling vil være høyere enn gjennomsnittet fordi lønnskurven er fallende (jf. vedlegg III). Det bør samtidig normalt forventes at denne gruppen har et lavt eller negativt karrieretillegg.

– Dersom foretaket har ansatte med gjennomsnittlig alder vesentlig lavere enn gjennomsnittet (i overkant av førti år for norske foretak) og forventet kraftigere lønnsutvikling for unge enn eldre ansatte er antatt, bør forventet reallønnsøkning være høyere enn gjennomsnittet. Tilsvarende bør forventet reallønnsøkning være lavere enn gjennomsnittet dersom foretaket har mange eldre arbeidstakere.

- Tilsvarende kan enkelte industrier eller foretak på grunn av konkurranseutsatthet i forhold til utenlandsk industri og andre foretak som har lavere lønninger, ha forventninger om lavere lønnsvekst enn gjennomsnittet. Andre industrier/foretak som er skjermet, og forventer langvarig stor konkurranse om arbeidskraft med videre, kan ha reallønnsvekstforventninger høyere enn gjennomsnittet. SSB utgir statistikk for enkeltstående lønninger som kan begrunne avvik fra gjennomsnittet. Imidlertid viser denne statistikken at selv om det kan være betydelige reallønnsavvik mellom næringer de enkelte år, er forskjellene marginale over lengre tidsperioder.
- Forventet lønnsvekst kan også være vesentlig forskjellig mellom ulike grupper i foretaket. Det kan derfor være aktuelt å ha ulike lønnsforventninger for ulike grupper.

Oppsummert innebærer dette at det enkelte foretak må vurdere fremtidig gjennomsnittlig lønnsvekst i forhold til sammensetningen av egen bestand. I denne vurderingen må det normalt sees hen til gjennomsnittlig alder, bransje og historisk lønnsvekst.

5-26.4 Forventet regulering av pensjon fra folketrygden

Forventet regulering av pensjon i folketrygden har i dag stor betydning for foretakenes pensjonsforpliktelse. Pensjonsordninger etter lov om foretakspensjon (ytelsesplaner) relaterer pensjonsnivået til en prosentsats i forhold til sluttlønn, og foretaket vil være ansvarlig for en differansepensjon mellom folketrygdens ytelser og det angitte pensjonsnivå. Det er imidlertid viktig å merke seg at foretakene ifølge lov om foretakspensjon ikke har ansvar for eventuelle endringer/svekkelser i folketrygdens alderspensjon i forhold til dagens nivå.

Pensjonsutbetalingen i privat pensjonsordning baseres dessuten på en antatt folketrygd, noe som kan innebære at det faktiske pensjonsnivået for den enkelte kan avvike fra prosentsatsen angitt i pensjonsordningens regelverk. I offentlige bruttoordninger kan det være behov for en mer konkret vurdering av faktisk forventet pensjon fra folketrygden.

Stortinget vedtok i mai 2003 de retningslinjer for regulering av grunnbeløpet (G) som gjelder i dag. Både opptjent pensjon og pensjoner under utbetaling i folketrygden skal i henhold til vedtaket reguleres i forhold til den generelle lønnsveksten for yrkesaktive¹⁵. Det synes å være et godt samsvar mellom lønnsutvikling og regulering av pensjon under opptjening i folketrygden i årene etter 2003.

Det synes derfor riktig å forutsette at regulering av opptjente pensjonsrettigheter i folketrygden, som danner grunnlag for beregning av antatt alderspensjon ved pensjonsalder, skal reguleres med forventet gjennomsnittlig lønnsvekst i Norge (dvs. uten karrieretillegg): 3,5-0 %.

5-36.5 Pensjonsregulering for ordninger etter foretakspensjonsloven

Forutsetningen om pensjonsregulering må bygge på en konkret vurdering av de vilkår som er avtalt i den aktuelle pensjonsordning. Reguleringsbestemmelsene for foretakspensjonsordninger kan være ulikt utformet fra å være direkte knyttet til minimumsbestemmelsene i lov om foretakspensjon (se nedenfor) og til årlig regulering av pensjon under opptjening i folketrygden (maksimumsbestemmelsen). Disse to reguleringsmetodene drøftes nedenfor.

Minimumsbestemmelse

¹⁵ Fra 2011 reguleres pensjoner under utbetaling i folketrygden med lønnsveksten og fratrasket en fast faktor på 0,75 prosent.

I kollektive tjenestepensjonsordninger (ytelsesordninger) er det etter lov om foretakspensjon ikke krav om at pensjonen skal gis en fast årlig regulering, men loven har en minimumsbestemmelse som fastsetter at tilført overskudd tilført på pensjonistenes midler (dvs. samlet avkastning utover grunnlagsrente beregningsrente som pensjonsutbetalingene er blitt fondert etter) skal benyttes til å øke pensjonene. Økningen kan likevel i utgangspunktet ikke være større enn årets prosentvise økning i grunnbeløpet (G) G-veksten i året. I de tilfeller der reguleringen av pensjon i et eller to år har vært lavere enn økningen i G, kan det Det kan likevel gis høyere tillegg for åten høyere reguleringen dersom summen av reguleringen i året og de to foregående år til sammen skal svare til den prosentvise økningen av G i disse tre årene.

Dette innebærer at forventet avkastning på pensjonsmidlene direkte vil påvirke pensjonsreguleringene og det må sikres konsistens mellom disse størrelsene. IAS 19 krever at foretaket skal beregne beste estimat av de variabler som vil bestemme den endelige kostnaden (utbetalingen) for foretakets pensjonsytelser (se bl.a. IAS 19.76), og selv om disse ytelsene bare kommer til utbetaling dersom en nærmere angitt hendelse inntreffer når en arbeidstaker ikke lenger er ansatt. Sannsynligheten for at den angitte hendelsen vil forekomme (i dette tilfelle: den høye avkastningen), påvirker målingen av forpliktelsen, men avgjør ikke om forpliktelsen faktisk eksisterer (IAS 19.72).

Utgangspunktet for fastsettelse av minstekravet til pensjonsregulering er forventet langsiktig avkastning utover grunnlagsrente beregningsrente. Er avkastningen lavere enn grunnlagsrente beregningsrente, kreves ingen pensjonsregulering. Er avkastningen målt i prosentenheter forskjellen mellom avkastning og grunnlagsrente beregningsrente målt i prosentenheter høyere enn den prosentvise økningen i G-beløpet, skal pensjonene likevel ikke reguleres med mer enn økningen i G-beløpet. Der avkastningen ligger mellom disse yttergrensene, settes den prosentvise reguleringstakten lik oppnådd avkastning utover grunnlagsrente beregningsrente.

Et kompliserende forhold er at pensjonsforvalteren (livsselskap eller pensjonskasse) i enkelte perioder kan velge å anvende hele eller deler av slik meravkastning til å styrke tilleggsavsetninger eller premiereserven (eksempelvis ved oppreserveringsbehov som følge av økt levealder) og dermed redusere potensialet for pensjonsregulering, uten at dette kommer tilbake til pensjonistene i form av høyere pensjonsregulering i senere perioder.

Som følge av innføring en av nytt dødelighetsgrunnlag K2013 fra og med 2014 for å ta høyde for økt levealder, foreslo har Finanstilsynet kommet til at det vil kunne gis samtykke til lineære opptappingsplaner med en varighet på inntil syv år fra og med 2014. Medregnet årene 2011-2013, da pensjonsinnretningene ble gitt anledning til å avsette kundeoverskudd i påvente av ny dødelighetstariff, blir dermed samlet opptappingsperiode på inntil 10 år. 8. mars 2013 at oppreserveringsbehovet skulle inndekkes over en femårsperiode og at alt overskudd på kollektivporteføljen skulle avsettes så lenge kontrakten er underreservert. Det foreligger ennå ingen endelig beslutning på hvordan oppreserveringsbehovet skal inndekkes. Inntil dette foreligger, antas det fornuftig å legge til grunn Finanstilsynets forslag. Finanstilsynet har bestemt at pensjonsinnretningen skal bidra med minimum 20 % av oppreserveringsbehovet og at resterende oppreserveringsbehov dekkes av kundeoverskudd. Avkastningsoverskudd på én kontrakt kan ikke brukes til å styrke avsetningene på andre kontrakter. Videre skal pensjonsinnretningenes bidrag tilføres på kontraktsnivå. Dette innebærer at for mange ordninger i livsselskaper må det legges til grunn at avkastning utover grunnlagsrente beregningsrente i sin helhet blir benyttet til oppreservering de kommende fem-sju årene med den virkning at det normalt ikke kan forventes regulering av pensjoner under utbetaling i denne perioden. I og med at det ikke er gitt anledning til kryssubsidiering mellom kundekontrakter, må dette vurderes spesifikt for hver enkelt ordning ut fra hvor langt man er kommet i oppreserveringen. Før-Tilsvarende, for ordninger i pensjonskasser, må dette vurderes spesifikt dersom pensjonskassen har en raskere opptappingsplan enn det som følger av Finanstilsynets forslagregulering.

Pr. 31. august 2014 anslår denne veiledningen at forventet langsiktig avkastning i en gjennomsnittssordning tilsvarer 43,84 %, jfr. drøftelsen av denne størrelsen i punkt 4.

~~Grunnlagsrente~~Beregningsrenten for ny opptjening i løpende pensjonsordninger ble i 2004 satt ned fra 4 % til 3 %, videre og ytterligere til 2,5 % fra januar 2012 og til 2,0% fra januar 2015. Dette vil over tid bringe ~~grunnlagsrente~~beregningsrenten nedover, men det vil ta lang tid. Gjennomsnittlig ~~grunnlagsrente~~beregningsrente på pensjonistenes midler vil de neste årene i mange tilfeller være ca. 3,3-2 %, men skal beregnes ~~ut i fra~~for den enkelte kontrakt. Aktuarer kan bistå med å beregne hvilken gjennomsnittlig ~~grunnlagsrente~~beregningsrente den enkelte pensjonsordning har ~~på pensjonistenes midler~~.

Når kreftenebestemmelsene som avgjør pensjonsreguleringen er sammensatt på en så kompleks måte, kan det bli for enkelt å estimere forventet pensjonsregulering alene ut fra differansen mellom forventet avkastning og grunnlagsrenteberegningsrenten i pensjonsordningen. Man bør i tillegg ta eksplisitt hensyn til hvilken betydning det har at oppnådd avkastning svinger over tid. Ved beregningen av estimat på minimum pensjonsregulering må det derfor gjøres fradrag for beregnet virkning av svingning i årlig avkastning og avsetninger til tilleggssavsetninger og oppreserveringsbehov. Tidligere utførte simuleringsberegninger tilsa har vist at 0,5 % kunne være et rimelig nivå på beregnet virkning av svingning i årlig avkastning og avsetninger til tilleggssavsetninger/oppreservering over tid, ved fastsettelse av minstekrav til pensjonsregulering denne størrelsen. Gjennomførte, forenklede simuleringsberegninger, ~~men~~ hvor det tas hensyn til oppreserveringsbehov for K2013 de førstkomende årene, viser ikke at det foreligger behov for å endre veiledningen på dette punktet på tidligere beregnet virkning som angitt ovenfor. Dette avhenger ~~døglige~~likevel mye av hvilken gjennomsnittlig vektet varighet som foreligger på pensjonsforpliktelsen har samt hvor langt den enkelte ordning er kommet i oppreserveringen for K2013. Kort gjennomsnittlig vektet varighet ~~på pensjonsforpliktelsen~~ kan gi grunnlag for høyere fradragssats, mens lengre gjennomsnittlig vektet varighet ~~på pensjonsforpliktelsen~~ kan gi grunnlag for en redusert fradragssats. Basert på de foretatte simuleringer holdes nivået på fradragssatsen uendret. Det er nødvendig at det enkelte foretak selv, i samarbeid med aktuar, vurderer om angitt fradragssats nedenfor er representativ for deres pensjonsordning.

Forutsetningen om minimumsregulering skal tilpasses spesifikke forutsetninger for det enkelte foretaks pensjonsordning.

Tabell 3: Estimat for pensjonsregulering ved fonderte ordninger med minimumsregulering (avrundet til nærmeste kvarte prosent)

Gjennomsnittlig forventet avkastning, ca	43,4-8 %
- Grunnlagsrente Beregningsrente	3,3-2 %
= Beregnet virkning av svingning i årlig avkastning og avsetninger til tilleggsavsetninger	0,5 %
= Pensjonsregulering, ca	0,6-1 %

Maksimumsbestemmelse

Noen pensjonsavtaler har vilkår om at pensjoner under utbetaling skal reguleres i forhold til den prosentvise endringen av G. Dette innebærer at estimatet for pensjonsregulering settes lik forventet G-regulering. Merk imidlertid at pensjonsreguleringen skal dekke en annen tidsperiode enn lønnsvekst ~~for å regulere pensjonsgrunnlaget~~ og vekst i regulering av pensjon under opptjening i folketrygden ~~for å fastsette folketrygdens ytelser~~.

Ufonderte ordninger

En del ordninger er ufonderte ordninger hvor utbetaling av pensjon skjer over driften. Reguleringen av pensjonene vil avhenge av de faktiske avtaleforhold, for eksempel regulering tilsvarende reguleringen av pensjon under opptjening i folketrygden, inflasjonsregulering og så videre. De faktiske avtaleforhold skal legges til grunn ved pensjonsberegningen.

5.4.6 Regulering i offentlig sektor

I tråd med Stortingets vedtak reguleres alderspensjon fra offentlige tjenestepensjonsordninger på samme måte og fra samme tidspunkt som alderspensjon fra folketrygden.

Dette innebærer følgende:

5.4.1 Regulering av pensjoner under utbetaling

Pensjon under utbetaling reguleres med lønnsvekst og fratrekkes deretter 0,75 prosent. Ved en lønnsvekst på w , innebærer dette at pensjonen multipliseres med følgende faktor:

$$(1+w) \cdot (1-0,0075).$$

For eksempel vil pensjonen bli regulert med 2,72-22 % ved en lønnsvekst på 3,5-0 %. Som forventet fremtidig lønnsvekst, w i formelen for regulering, kan parameteren for forventet gjennomsnittlig nominell lønnsvekst (altså forventet lønnsvekst uten karrieretillegget) benyttes.

Alderspensjon fra særaldersgrense skal reguleres likt som alderspensjon under utbetaling. Denne blir imidlertid omregnet ved fylte 67 år ved at pensjonsgrunnlaget oppreguleres med lønnsvekst fra fratreddelse til 67 år. Brutto alderspensjon beregnes på nytt, levealdersjusteres og samordnes med alderspensjon fra folketrygden ved 67 år.

5.4.2 Regulering av oppsatte rettigheter

Når en ansatt slutter i et foretak med offentlig pensjonsordning, så vil vedkommende ha opparbeidet seg oppsatte rettigheter. I privat sektor utstedes det en fripolise når en ansatt slutter. For offentlig tjenestepensjon får man i stedet en oppsatt rett som

reguleres frem til pensjonsalder. På grunn av bruttogarantien, så blir denne oppsatte rettigheten samordnet med annen offentlig tjenstepensjon. Dersom man kun har oppsatte rettigheter, blir denne utbetalt som pensjon ved pensjonsalder 67 år (eller ved eventuell særaldersgrense).

Oppsatte rettigheter reguleres med lønnsvekst. Det vil være naturlig å ta utgangspunkt i veiledningens lønnsvekstforventning uten karrieretillegget, for tiden 3,5-0 %. Etter 67 år vil pensjonen reguleres med lønnsvekst fratrasket 0,75 prosent, se avsnitt ovenfor.

5.4.3 Regulering innenfor offentliglike ordninger

I den grad det er avtalt annen regulering av pensjoner under utbetaling enn det som følger av regler i offentlig sektor, skal den spesifikke avtale legges til grunn. Dersom det foreligger praksis, tidligere disponeringer eller andre omstendigheter som tilsier at foretaket har etablert en berettiget forventning om et nivå på reguleringen, må det foretas en konkret vurdering av om det forventede reguleringsnivået skal legges til grunn.

67. Demografiske forutsetninger

Demografiske forutsetninger omfatter dødelighet, uførhet, førtidspensjonering gjennom AFP i offentlig sektor, forventet pensjoneringsalder og frivillig avgang, og er behandlet i IAS 19.75. Det er ikke nærmere bestemmelser i IAS 19 om de demografiske forutsetningene, men generelt følger det av IAS 19.75–76 at aktuarmessige forutsetninger skal bygge på beste estimat og være objektive. Det vil si at forutsetningene verken skal overvurdere eller undervurdere pensjonsforpliktelsen.

Selv mindre endringer i forventet levealder mv. kan gi vesentlige utslag i beregnet pensjonsforpliktelse. Det presiseres at forventet levealder og andre demografiske forhold varierer vesentlig mellom ulike land og ulike yrkesgrupper, og at kun norske forhold omtales nedenfor.

7.1 Bruk av foretakenes egne Fastsettelse av dødelighets- og uføreestimer mv. eller bruk av gjennomsnittstallene for alle foretak?

Alle foretak som har pensjonsordningen i et livsselskap har historisk hatt full risikoutjevning for dødsrisiko (dødsfall som kan utløse ektefelle- og barnepensjon), overlevelsesrisiko (hvor lenge pensjon utbetales) og uførisiko (som utløser uførepensjon og premiefritak) gjennom deltakelse i livsselskapets risikopool (risikofellesskap) for kollektiv pensjonsforsikring. I praksis er derfor den forventede pensjonskostnaden for foretaket bestemt av antatt dødelighet, uførhet mv. i denne risikopoolen, og ikke av antatt dødelighet, uførhet mv. i det enkelte foretak.

Spørsmålet er om IAS 19 tillater at de faktiske forhold (gjennomsnittlig dødelighet mv. og risikoutjevning) reflekteres i beregningen av pensjonsforpliktelsene. IAS 19 regulerer ikke direkte det omtalte forhold. Hovedprinsippet er at når det er det enkelte foretak som har det kontraktsmessige ansvaret for pensjonen til den enkelte pensjonist i hele levealderen, selv om driftingen av ordningen er satt bort, skal pensjonsforpliktelsen baseres på de demografiske forhold i det enkelte foretak. Behandling av en rett til refusjon som en egen eiendel (IAS 19.118) trekker i samme retning. Imidlertid er det tydeliggjort i IAS 19.BC 144-150 at risikodelingselementer i ordningen skal tas hensyn til i målingen. Det legges derfor til grunn Under tvil (og som er gjeldende praksis) har likevel denne veiledningen kommet frem til at det faktisk at risikofellesskapet utjevner risiko og kostnader for det enkelte foretak, må hensyntas i beregningen av forpliktelsen. Det avgjørende er da å beregne beste estimat for de endelige kostnadene for foretakets pensjonsytelser (jf. IAS 19.75), og parallell til flerforetaksordninger hvor gjennomsnittsbetraktninger og forholdsmessige andeler er beregningsprinsippet (IAS 19.32).

Dermed legges det til grunn at foretak som har ordningene i livsselskap skal benytte gjennomsnittlige, og ikke foretaksspesifikke demografiske forutsetninger.

I en pensjonskasse er det ingen risikoutjevning, og fForetak med pensjonskasse skal derfor benytte demografiske forutsetninger som er relevante for pensjonskassens medlemsbestand ved estimering av pensjonsforpliktelsene.

Avvikende demografiske forutsetninger fra gjennomsnittlige demografiske forutsetninger bør omtales spesielt i noter til regnskapet.

Forventningsrette estimat skal gjelde de *fremtidige* egenskapene (levealder mv.) for ansatte (IAS 19.75). Ut i fra ordlyden i IAS 19.82 som omhandler dødelighet, må det legges til grunn at man også skal justere for forventede trender fremover i tillegg til det historiske data sier om levealder med videre.

Skal livsselskapenes sikkerhetsmarginer og eventuelle gevinster medtas i pensjonsforpliktelsen?

Tradisjonelt har livsselskapene lagt på sikkerhetsmarginer i premieberegningsgrunnlagene for dødsrisiko, overlevelsesrisiko og uførisiko. IAS

19.75–76 legger imidlertid beste estimat til grunn, og tillater derfor ikke bruk av kostnadselement og sikkerhetsmarginer (forsiktighet) i tariffene.

6.1 Levealder og uførhet

Livsforsikringsselskapene og pensjonskassene har innført nytt dødelighetsgrunnlag for kollektive pensjonsforsikringer med virkning fra 1. januar 2014. De nye dødelighetstariffene er basert på et dynamisk dødelighetsgrunnlag i motsetning til statisk dødelighetsgrunnlag i K2005. Med et statisk dødelighetsgrunnlag forventes et medlem å leve like lenge uavhengig av fødselsår. Med et dynamisk dødelighetsgrunnlag vil det imidlertid være slik at levealderen øker (dødeligheten reduseres) for hvert årskull, hvilket betyr at et medlem født i 1990 forventes å leve lenger enn et medlem født i 1980, og at et medlem født i 1991 lever lenger enn et medlem født i 1990 osv.

Finanstilsynet har ved fastsettelsen av startdødelighet tatt utgangspunkt i faktisk dødelighet i forsikringsbestanden for perioden 2005–2009 og deretter gjort en framskrivning basert på SSBs mellomalternativ til 2013. (For å belyse hvor følsomme beregningene er utarbeider SSB framskrivninger basert på alternative forutsetninger, der mellomalternativet er hovedalternativet). SSBs prognoser tar ikke hensyn til særtrekkene i forsikringsbestanden, som til dels har en betydelig lavere dødelighet (lengre levealder) enn for den totale befolkningen i Norge. For å justere dødelighetsforutsetningene for slike særtrekk i forsikringsbestanden, har Finanstilsynet gjort følgende tilpasninger:

- Ved fastsettelsen av startdødeligheten har Finanstilsynet lagt til 12 prosent blant annet for å ta hensyn til at personer med høyere lønn og dermed høyere sikrede alderspensjonsytelser forventningsmessig lever lenger enn personer med lav lønn (såkalte sosioøkonomiske forhold og særtrekk for en forsikret bestand).
- Ved fastsettelsen av dødelighetsnedgangen har Finanstilsynet lagt til 10 prosent på SSBs mellomalternativ, blant annet for å ta hensyn til at dødelighetsnedgangen må forventes å bli høyere i forsikringsbestanden enn i befolkningen ellers.

Dødelighet

Et foretak skal fastsette forventning om dødelighet med referanse til dets beste estimat på medlemmenes dødelighet både under og etter ansettelsesforholdet. Det må justeres for forventede endringer i dødelighet, jfr. IAS 19.81–82. Bruk av livsselskapenes premietariffer gir ikke nødvendigvis tilstrekkelig forventningsrette estimater.

For beregninger av pensjonsforpliktelser etter IAS 19 og NRS 6, må man påse at dødelighetstabeller er tilstrekkelig oppdatert slik at dette gir forventningsrette estimater. Dette kan baseres på K2013, se omtale under punkt 5.1 ovenfor, eller annen aktuarfaglig forsvarlig fremgangsmåte. Ved anvendelse av K2013 som basis, bør det vurderes om Finanstilsynets tilpasninger med hensyn til startdødelighet og dødelighetsnedgang er representative for den risikopool foretaket tilhører, jfr. omtale tidligere i dette kapittel 5. Det tidligere mye brukte grunnlaget K2005 ansees ikke lenger å gi forventningsrette estimater da Finans Norges dødelighetsundersøkelse fra perioden 2005–2009 blant kollektivt pensjonsforsikrede viser at dødeligheten har sunket sterkere enn forutsatt i gjeldende beregningsgrunnlag-K2005.

Uførepensjon/premiefritak

Livsselskapenes erfaringer de seneste årene viser at uførerisikoen i deres premietariffer kan være overvurdert. Bruk av disse premietariffene for IAS 19 og NRS 6-beregninger kan derfor medføre at pensjonsforpliktelsene overvurderes for dette forhold. Det er imidlertid knyttet betydelig usikkerhet til den fremtidige uføreutviklingen, og det finnes neppe bedre estimater enn de foreliggende, som er basert på historiske data.

67.2 Uttakstilbøyelighet AFP i offentlig sektor

Under lønnsforhandlingene for offentlig sektor våren 2009 ble det fremforhandlet en løsning som innebar en videreføring av AFP-ordningen i offentlig sektor. Videre innebar den fremforhandlede avtalen at pensjonssystemet i offentlig sektor videreføres i stor grad, men tilpasses regelverket i folketrygden. Det innebærer at det innføres levealdersjustering, ny regulering og at en del andre sentrale elementer endres fremover.

AFP i offentlig sektor relateres til tidsperioden 62–67 år. Dersom AFP ikke tas ut, så vil denne ikke komme til utbetaling. Det må fastsettes en sannsynlighet for at den ansatte tar ut pensjon og ved hvilken alder. AFP i offentlig sektor kan ikke kombineres med den fleksible folketrygden og konsekvensen vil sannsynligvis være at mange vil velge å fortsette i stilling kombinert med fleksibel alderspensjon i folketrygden. For virksomheter med aktiv og god seniorpolitikk kan disse momenter forsvare en noe lavere uttakshyppighet for AFP i offentlig sektor. Ved fastsetting av uttakshyppigheten (andelen av de ansatte som tar ut AFP), skal foretakets forventninger til fremtidig uttak av AFP legges til grunn. Erfaringsmessig vil uttakshyppigheten være avhengig av type virksomhet og andre foretaksspesifikke forhold.

Følgende enhetsspesifikke forhold må blant annet hensyntas ved fastsetting av uttakstilbøyeligheten:

- Lønnsnivå i foretaket

AFP-pensjonen beregnet i prosent av lønn, reduseres relativt sterkt ved økende lønn. Ved lønn ca kr 300.000 utgjør AFP-pensjonen (inklusive AFP-tillegget) ca. 61 % av lønn og ved lønn tilsvarende ~~1.022.940~~ 12G utgjør AFP-pensjonen ca. 35 % av lønn. Dersom foretaket ikke yter gavepensjon, som vanligvis sikrer en bestemt ytelse i prosent av lønn, vil lønnsnivået derfor normalt få betydning for uttakshyppigheten. Ved høyere lønn blir inntektsbortfallet betydelig, og dette må antas å trekke i retning av lavere uttakshyppighet.

- Gavepensjon

Gavepensjon er et tillegg fra foretaket utover AFP-pensjonen. Gavepensjon må antas å trekke i retning av høyere uttakshyppighet. Det er ikke avgjørende at gavepensjonen er nedfelt i avtale, det er tilstrekkelig at det er en underforstått plikt, lang sedvane eller lignende (IAS 19.61).

- Opprettholdelse av pensjonsmedlemskapet

Ansatte får ikke medregnet opptjeningsstid i offentlige pensjonsordninger etter uttak av AFP. Unntaket er hvis den ansatte begynner i ny stilling med rett til medlemskap i offentlig ordning. Dette vilkåret kan bidra til lavere uttakshyppighet.

- Restrukturering, nedbemanning mv.

Nedbemanning foretas ofte ved at det tilbys engangsvederlag eller spesielle førtidspensjoneringsvederlag. Disse spesielle tiltakene kan gi et feil bilde av den underliggende normale uttakstilbøyelighet. Når visse grupper har akseptert engangstilbud om førtidspensjonering, kan dette medføre at de gjenværende ansatte får lavere uttakshyppighet.

Historisk kan det se ut som man ved beregning av restruktureringskostnader relatert til førtidspensjonering i noen tilfeller har foretatt dobbelregning av kostnadene ved at man foretar full avsetning for førtidspensjonering i restruktureringsavsetningene, samtidig som man har avsetning for deler av den samme førtidspensjoneringen via uttakshyppigheten i pensjonsforpliktelsen.

Det må med utgangspunkt i pensjonsforliket i offentlig sektor gjøres konkrete vurderinger av forventet uttak de kommende år.

67.3 Fleksibelt uttak av alderspensjon¹⁶ ~~17~~

Folketrygd og AFP i privat sektor

I folketrygden kan alderspensjonen tas ut fra det tidspunktet den enkelte bestemmer fra fylte 62 år. I tillegg til valg av tidspunkt fra 62 år, kan den enkelte velge hvor mye pensjon vedkommende vil ta ut til enhver tid. Laveste uttaksgrad er 20 %, deretter er det en gradering på 40, 50, 60, 80 eller 100 % uttak av pensjon.

Det kan videre opptjenes nye pensjonsrettigheter selv om pensjonsuttaket er påbegynt. Grense for videre opptjening er satt til fylte 75 år. Pensjonsgraden som uttas kan endres underveis, men i utgangspunktet ikke mer enn en gang i året.

AFP-ordningen i privat sektor er en livsvarig ytelser, som må tas ut samtidig som den nye folketrygden. Det betyr at tilnærmet alle som er omfattet av AFP i privat sektor sannsynligvis vil ta ut AFP. Det er med andre ord kun et spørsmål om fra hvilken alder personen tar ut pensjonen. Det må for beregningsformål fastsettes en uttaksalder for AFP i privat sektor.

Foretakspensjonsloven

Det er foretatt en tilpasning i foretakspensjonsloven til innføringen av fleksibelt uttak av alderspensjon ved at det er innført rett til uttak av alderspensjon fra 62 år i eksisterende foretakspensjonsordninger. Videre er det innført regler for omregning av pensjonsytelsene avhengig av fra hvilke tidspunkt den enkelte velger å ta ut alderspensjon.

Det er videre gjort tilpasninger i loven som gjør det mulig å sikre opptjening av alderspensjon for arbeidstakere som velger å fortsette i sin stilling frem til 75 år.

Nærmere om tilpasningene til fleksibelt uttak

En ytelsesbasert pensjonsavtale krever at det fastsettes et beregningsmessig skjæringstidspunkt for når premiereserven for den enkelte arbeidstaker skal være fullt oppbygget til å dekke pensjonsplanens ytelser. Ved innføringen av fleksibelt uttak av alderspensjon bortfaller pensjonsalderen som et fast tidspunkt. Det er derfor innført et beregningsmessig begrep, "opptjeningsalder", i foretakspensjonsloven. Opptjeningsalderen kan i pensjonsplanen settes til 67 år eller en høyere alder.

Rett til full pensjon ved opptjeningsalder vil avhenge av at arbeidstakeren har vært medlem av pensjonsordningen i tilstrekkelig mange år til å ha oppnådd full tjenestetid. Kravet til minimum 30 års tjenestetid og maksimum 40 års tjenestetid er opprettholdt i overgangsordningen.

Et sentralt element i retten til fleksibelt uttak av alderspensjon er at man skal kunne fortsette opptjening av pensjon etter det som i dag er ansett som vanlig pensjonsalder.

I de tilfeller hvor arbeidstaker ikke har nådd full tjenestetid godskrives vedkommende, ved fortsatt arbeid i foretaket, tjenestetid år for år i foretakspensjonsordningen frem til 75 år eller til full tjenestetid oppnås, dersom dette skjer før 75 år. Ved beregningen av premien og opptjent pensjon etter passert opptjeningsalder skal det ikke tas hensyn til endringer i lønn. For arbeidstaker innebærer dette at det vil innbetales premie på grunnlag av den lønnen som vedkommende hadde ved nådd opptjeningsalder. Eventuell lønnsøkning etter dette vil ikke medføre økning i premien og det vil heller ikke betales reguleringspremie som dekker underdekning i tidligere innbetalt premiereserve i forhold til økning i lønn. Det legges til grunn at det da heller ikke skal skje noen økning i beregnet folketrygd som kommer til fradrag i samlet pensjon ved beregningen av premie.

¹⁶ Se fotnote 1

¹⁷ Se fotnote 1

Når arbeidstakeren velger å ta ut sin alderspensjon skal ytelsene omregnes til alderen på uttakstidspunktet basert på premiereserven som foreligger på dette tidspunktet. Det er satt en øvre grense for videre opptjening i ytelsesbaserte foretakspensjonsordninger på 75 år.

For arbeidstakere som ved nådd opptjeningsalder eller på et senere tidspunkt har full tjenestetid, men som fortsetter å arbeide etter dette tidspunkt, kan opptjening skje på ulike måter. Det kan fastsettes i foretakspensjonsordningen at arbeidstakeren fortsetter som medlem av foretakspensjonsordningen på særskilte vilkår, arbeidstakeren kan sikres alderspensjon i en engangsbetalt foretakspensjonsordning eller en innskuddspensjonsordning etter innskuddspensjonsloven.

For personer med aldersgrensen lavere enn 70 år i offentlig sektor er regelverket for pensjon videreført. Dette innebærer at dersom et medlem fratrer tidligst tre år før aldersgrensen, får medlemmet alderspensjon såfremt summen av medlemmets tjenestetid og alder er minst 85 år eller medlemmet ved fratreden har fylt 67 år. Alderspensjon kan også komme til utbetaling dersom rett til avtalefestet pensjon (AFP) er inntrådt. Det må for beregningsformål fastsettes en uttakshfrekvens og -alder for de som omfattes av regelverket om særalder. Frekvensen må ses opp mot de vedtatte endringene i folketrygden og virksomhetens egen seniorpolitikk.

Regnskapsmessige konsekvenser¹⁸

Innføringen av fleksibelt uttak av alderspensjon kan medføre uttak av alderspensjon tidligere eller senere enn 67 år. Dette vil kunne påvirke fastsettelsen av forventet regnskapsmessig opptjeningsperiode og utbetalingsperiode. Effekten av endringen anses regnskapsmessig som endring i en aktuarmessig forutsetning, og skal regnskapsføres som estimatendring.

Hvert enkelt foretak må ta stilling til forventet tidspunkt for uttak av alderspensjon og ordning for opptjening av pensjon etter uttak av alderspensjon.

Ved fastsetting av forventet tidspunkt for uttak av alderspensjon skal foretakets forventninger legges til grunn. Det antas at tidspunktet vil være avhengig av næring, lønnsnivå i foretaket og andre foretaksspesifikke forhold. Det antas videre at individuelle forhold hos den enkelte arbeidstaker også vil påvirke tidspunktet for uttak av alderspensjon.

Siden det ikke foreligger erfaringstall antas det at disse vurderingene vil skape enkelte beregningstekniske utfordringer for foretakene og deres aktuarer.

Opptjening etter uttak av alderspensjon vil være avhengig av valgt modell i foretakspensjonsordningens regelverk.

6.4 Frivillig avgang

Frivillig avgang angir med hvilken hyppighet/sannsynlighet man antar at arbeidstakere i fremtiden vil avslutte sitt arbeidsforhold frivillig før pensjonsalderen. Med en frivillig avgang på for eksempel 6 % for medlemmer i en gitt aldersgruppe, menes at det hvert år er 6 % sannsynlighet for at et medlem i denne aldersgruppe fratrer. Ved avsluttet arbeidsforhold avbrytes den videre pensjonsopptjening.

For ansatte som slutter før oppnådd pensjonsalder følger det av lov om foretakspensjon at disse har rett til en fripolise for opptjente pensjonsrettigheter. Den opptjente rettigheten man får med i form av en fripolise vil være forskjellig fra den regnskapsmessig påløpte pensjonsforpliktelse, blant annet fordi opptjente

¹⁸ Se fotnote 1.

pensjonsrettigheter er basert på lønnsnivået ved fratredelse. Forventninger om i hvilken grad ansatte forventes å slutte må derfor hensyntas i pensjonsberegningen.

Som en generell regel er det rimelig å legge til grunn at frivillig avgang avtar med stigende alder. Beregningsteknisk kan dette spesifiseres ved rater som en avtrappende glatt kurve eller som konstante innenfor visse aldersintervaller etter en avtrappende skala.

Det skal tas hensyn til spesifikke omstendigheter som vurderes å være av betydning for fremtidig fratredelsesmønster, for eksempel bransjevise, geografiske eller foretaksspesifikke forhold.

Fastsettelsen av forutsetningen om frivillig avgang vil måtte basere seg på informasjon fra det enkelte foretaks erfaringer og forventninger om fremtidig utvikling. Som grunnlag for fastsetting av forventet frivillig avgang bør selskapene lage statistikk over faktisk avgang, for eksempel de siste 5–10 år. Spesielle forhold i disse årene, eller i de kommende årene, må hensyntas. Normalt vil det være ulikt nivå på frivillig avgang mellom aldersgrupper. Det kan også være ulikt nivå mellom ulike grupper i det enkelte foretak. Det må vurderes hvorvidt det bør fastsettes ulike forutsetninger om frivillig avgang basert på alder og/eller grupper av ansatte.

Vedlegg I

Eksempel på beregnet diskonteringsrente pr. 31. august 2014 ut fra statsobligasjonsrente

En optimal beregning av diskonteringsrente med basis i statsobligasjonsrenten i samsvar med IAS 19 medfører en rekke praktiske og teoretiske problemstillinger når diskonteringsrenten ikke er direkte observerbar i markedet. Det presenteres her en metode for praktisk beregning i samsvar med kravene i IAS 19. Det understrekes at dette kun representerer et eksempel på en praktisk akseptabel metode. Metoden er ikke den eneste metoden som er i samsvar med kravene i standarden, og en rekke alternative metoder vil også kunne medføre akseptable resultater. Det vises for øvrig til veiledningen.

Målsetningen med metodikken er å fastsette en nullkupong rentekurve (kun betaling ved forfall) basert på data for statsobligasjonsrentene frem til den lengste tilgjengelige norske statsobligasjonsrenten i NOK. Utover denne perioden ekstrapoleres rentekurven ved hjelp av markedsdata på den norske swaprentekurven innhentet fra Bloomberg.

Pr 31. august 2014 er det utestående seks statsobligasjoner med forfall i mai annet hvert år. NST 475-476 med forfall 2414. mars 20243 representerer den lengste tilgjengelige statsobligasjonen i NOK. Den estimerte nullkupongkurven tar utgangspunkt i en estimert statsrentekurve. Statsrentekurven fremkommer ved å ta swaprente kurven og justere denne med lineærinterpolerte forskjeller mellom swaprente kurven og statsrentene frem til mars 20243. Deretter er kurven justert parallelt med forskjellen mellom swaprentekurven og NST 476.

10 års statsobligasjonsrente pr 31. august 2014 var 32,0-28 %.

Følgende argumenter ligger til grunn for å hente markedsdata også fra swaprentekurven for å beregne nullkupongrenten i hele tidsintervallet:

- 1) Swaprentekurven har lav kredittrisiko da det a) ikke er kredittrisiko knyttet til hovedstol og b) ofte er avtalt særskilt sikkerhetsstillelse for handel i rentederivater.
- 2) Swaprentekurven er likvid ut til relativt lange løpetider.
- 3) Markedsdata for swaprentekurven ut til 30 år er enkelt tilgjengelig for eksempel fra Bloomberg.

Metodikken for beregning av nullkupongrentekurven er den som benyttes av den nederlandske sentralbanken. Basert på effektiv rente på statsobligasjonsrenten og swaprentedata pr. 31. august 2014, er følgende nullkupongrentekurve beregnet:¹⁹

År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente
1	1,2647 %	17	2,693,39 %	33	2,753,25 %	49	2,73,47 %	65	2,723,13 %
2	1,5847 %	18	2,713,38 %	34	2,753,25 %	50	2,73,47 %	66	2,723,13 %
3	1,5477 %	19	2,743,38 %	35	2,743,24 %	51	2,73,46 %	67	2,723,13 %
4	1,662,02 %	20	2,763,38 %	36	2,743,23 %	52	2,73,46 %	68	2,723,12 %
5	1,782,28 %	21	2,763,37 %	37	2,743,23 %	53	2,73,46 %	69	2,723,12 %
6	1,902,53 %	22	2,763,36 %	38	2,743,22 %	54	2,73,46 %	70	2,723,12 %
7	2,0277 %	23	2,763,35 %	39	2,743,21 %	55	2,73,45 %	71	2,723,12 %
8	2,1492 %	24	2,763,34 %	40	2,743,21 %	56	2,73,45 %	72	2,723,12 %
9	2,263,02 %	25	2,763,33 %	41	2,743,20 %	57	3,452,72 %	73	2,723,12 %
10	2,373,13 %	26	2,763,32 %	42	2,743,20 %	58	2,723,14 %	74	2,723,11 %
11	2,443,21 %	27	2,763,31 %	43	2,733,19 %	59	2,723,14 %	75	2,723,11 %
12	2,513,29 %	28	2,763,30 %	44	2,73,49 %	60	2,723,14 %	76	2,723,11 %
13	2,553,32 %	29	2,753,29 %	45	2,73,49 %	61	2,723,14 %	77	2,723,11 %
14	2,603,36 %	30	2,753,28 %	46	2,733,48 %	62	2,723,14 %	78	2,723,11 %

¹⁹ NIBOR-kurve ut til 30 år fra Bloomberg. NST4756 er benyttet for å parallellforskyve nullkupongkurven generert fra NIBOR-kurven nedover med basisen mellom NST4756 og NIBOR-kurven på løpetiden for NST4756. Nullkupongkurven ut over 30 år er generert basert på en antagelse om en konstant årlig forwardrente fra og med 29 år ut på rentekurven.

15	2,643,39 %	31	2,753,27 %	47	2,73,48 %	63	2,723,43 %	79	2,723,44 %
16	2,673,39 %	32	2,753,26 %	48	2,73,47 %	64	2,723,43 %	80	2,723,44 %

Det følger av IAS 19.80 at diskonteringsrenten skal reflektere løpetiden til pensjonsutbetalingene. Siden pensjonsutbetalingene i en pensjonsordning kan være spredd utover perioden fra og med dagen etter balansedagen og over 60 år fram i tid, og disse utbetalingene kan variere vesentlig fra år til år, skal man etter denne hovedregelen benytte *ulike* diskonteringsrenter for de ulike forventede pensjonsutbetalingene i ordningen. Utbetaling om ett år diskonteres med ett-årsrenten, utbetalinger om to år diskonteres med to-årsrenten osv.

For å finne en *vektet* gjennomsnittlig rente som kan anvendes som en tilnærming til metoden som er angitt ovenfor, er det foretatt en beregning av den *vektede* gjennomsnittlige renten for tre pensjonsordninger med ulike utbetalingsprofiler. Forventede utbetalinger det enkelte år (basert på påløpt pensjonsforpliktelse, det vil si DBO) er neddiskontert med nullkupongrenten for det aktuelle året. Det er så beregnet hvilken rente som gir den samme nåverdien på pensjonsforpliktelsen som ved neddiskontering av årlige utbetalinger med nullkupongrenten. Denne renten antas å representere en rimelig tilnærming til en *vektet* gjennomsnittlig rente for en pensjonsordning med tilnærmet samme utbetalingsprofil.

Beskrivelse av de tre pensjonsordningene og beregnet vektet gjennomsnittrente:

1. Pensjonsordning med kort gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen. En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 64 år
- Gjennomsnittlig alder for aktive er 51 år
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid for aktive er 13 år
- Ca 44,1 % av deltakerne i ordningen er aktive
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 19 år

viser at en vektet gjennomsnittrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på 3,22,6 %.

2. Pensjonsordning med normal gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen

En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 54 år
- Gjennomsnittlig alder for aktive er 47 år
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid for aktive er 16 år og
- Ca 69,4 % av deltakerne i ordningen er aktive
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 27 år

viser at en vektet gjennomsnittrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på 2,73,3 %.

3. Pensjonsordning med lang gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen

En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 34 år
- Det er ingen pensjonister i ordningen
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid er ca 23 år
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 38 år

viser at en vektet gjennomsnittrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på ~~3,22~~3,27 %.

Vedlegg II

Eksempel på beregnet diskonteringsrente pr. 31. august 2014 ut fra OMF-rente

En optimal beregning av diskonteringsrente med basis i markedsrenten på foretaksobligasjoner av høy kvalitet i samsvar med IAS 19 medfører en rekke praktiske og teoretiske problemstillinger når diskonteringsrenten ikke er direkte observerbar i markedet. Det presenteres her en metode for praktisk beregning i samsvar med kravene i IAS 19. Det understrekes at dette kun representerer et eksempel på en praktisk akseptabel metode. Metoden er ikke den eneste metoden som er i samsvar med kravene i standarden, og en rekke alternative metoder vil også kunne medføre akseptable resultater. Det vises for øvrig til Veiledningen.

Målsetningen med metodikken er å fastsette en nullkupong rentekurve (kun betaling ved forfall) basert på observerbare markedsrenter på foretaksobligasjoner med tilstrekkelig høy kvalitet. Foretaksobligasjonene som er benyttet er OMF med løpetid fram mot ca 15 år. Utover den perioden ekstrapoleres rentekurven ved hjelp av markedsdata på den norske swaprentekurven innhentet fra Bloomberg.

Basert på effektiv rente på obligasjonsrenten og swaprentedata pr. 31. august 2014 er følgende nullkupongrentekurve beregnet²⁰:

År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente	År	Nullkupong-rente
1	1,72 %	17	3,09 %	33	3,09 %	49	3,09 %	65	3,09 %
2	1,82 %	18	3,08 %	34	3,09 %	50	3,09 %	66	3,09 %
3	1,97 %	19	3,07 %	35	3,09 %	51	3,09 %	67	3,09 %
4	2,11 %	20	3,07 %	36	3,09 %	52	3,09 %	68	3,09 %
5	2,25 %	21	3,07 %	37	3,09 %	53	3,09 %	69	3,09 %
6	2,39 %	22	3,07 %	38	3,09 %	54	3,09 %	70	3,09 %
7	2,52 %	23	3,07 %	39	3,09 %	55	3,09 %	71	3,09 %
8	2,64 %	24	3,07 %	40	3,09 %	56	3,09 %	72	3,09 %
9	2,77 %	25	3,08 %	41	3,09 %	57	3,09 %	73	3,09 %
10	2,89 %	26	3,08 %	42	3,09 %	58	3,09 %	74	3,09 %
11	2,95 %	27	3,08 %	43	3,09 %	59	3,09 %	75	3,09 %
12	3,02 %	28	3,08 %	44	3,09 %	60	3,09 %	76	3,09 %
13	3,05 %	29	3,08 %	45	3,09 %	61	3,09 %	77	3,09 %
14	3,07 %	30	3,09 %	46	3,09 %	62	3,09 %	78	3,09 %
15	3,10 %	31	3,09 %	47	3,09 %	63	3,09 %	79	3,09 %
16	3,10 %	32	3,09 %	48	3,09 %	64	3,09 %	80	3,09 %

Det følger av IAS 19.85 at diskonteringsrenten skal reflektere løpetiden til pensjonsutbetalingene. Siden pensjonsutbetalingene i en pensjonsordning kan være spredd utover perioden fra og med dagen etter balansedagen og over 60 år fram i tid, og disse utbetalingene kan variere vesentlig fra år til år, skal man etter denne hovedregelen benytte ulike diskonteringsrenter for de ulike forventede pensjonsutbetalingene i ordningen. Utbetaling om ett år diskonteres med ett-årsrenten, utbetalinger om to år diskonteres med to-årsrenten osv.

For å finne en vektet gjennomsnittlig rente som kan anvendes som en tilnærming til metoden som er angitt ovenfor, er det foretatt en beregning av den vektede gjennomsnittlige renten for tre pensjonsordninger med ulike utbetalingsprofiler.

²⁰ Kurven er satt sammen av observerte swaprenter og markedsaktørers beste estimat på OMF-spread

Forventede utbetalinger det enkelte år (basert på påløpt pensjonsforpliktelse, det vil si DBO) er neddiskontert med nullkuponrenten for det aktuelle året. Det er så beregnet hvilken rente som gir den samme nåverdien på pensjonsforpliktelsen som ved neddiskontering av årlige utbetalinger med nullkuponrenten. Denne renten antas å representere en rimelig tilnærming til en ~~vektet~~ gjennomsnittlig rente for en pensjonsordning med tilnærmet samme utbetalingsprofil.

Beskrivelse av de tre pensjonsordningene og beregnet vektet gjennomsnittsrente:

1. Pensjonsordning med kort gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen

En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 64 år
- Gjennomsnittlig alder for aktive er 51 år
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid for aktive er 13 år
- Ca 44,1 % av deltakerne i ordningen er aktive
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 19 år

viser at en vektet gjennomsnittsrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på 32,9 %.

2. Pensjonsordning med normal gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen

En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 54 år
- Gjennomsnittlig alder for aktive er 47 år
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid for aktive er 16 år og
- Ca 69,4 % av deltakerne i ordningen er aktive
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 27 år

viser at en vektet gjennomsnittsrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på 43,0 %.

3. Pensjonsordning med lang gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen

En beregning gjennomført på en antatt typisk pensjonsordning med følgende spesifikasjoner:

- Livsvarig pensjon, livsvarig ektefellepensjon, uførepensjon og barnepensjon
- Gjennomsnittlig alder for alle i ordningen er 34 år
- Det er ingen pensjonister i ordningen
- Gjennomsnittlig gjenstående tjenestetid er ca 23 år
- Gjennomsnittlig vektet varighet på pensjonsforpliktelsen er 38 år

viser at en vektet gjennomsnittsrente for den testede pensjonsordningen vil ligge på 43,0-1 %.

VEDLEGG III

Estimert reallønnsvekst per 31. august 2014

Prognose kortiktig reallønnsvekst pr august 2014

(data fra sss.no, Økonomiske Analyser 3/2014, 5. juni 2014, tabel 31 slutt i dokumentet)

(data fra Norges Bank no, Pengespolisk Rapport nr 2/2014, juni 2014)

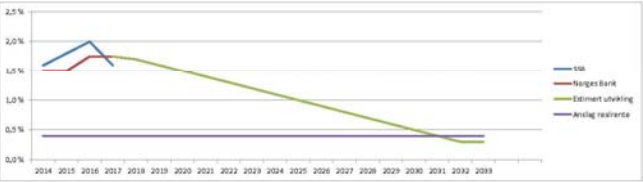
	SSB										NB						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Lønns per normalarbeider	4,2	4	3,9	3,8	3,5	3,7	3,8	4,25	4	3,9	3,5	3,5	4	4	4	4	4
Konsumprisindeks	1,2	0,8	2,1	2	1,7	1,7	2,2	1,5	0,75	2,1	2	2	2,25	2,25	2,25	2,25	2,25
Beregnet reallønnsvekst	-3	-3,2	1,8	1,8	1,8	2	1,8	3,25	2,25	1,8	1,5	1,8	1,8	1,75	1,75	1,75	1,75
per jan 2014				1,8	1,8	1,8	1,7				1,25	1,5	1,75	2			
Endring				0	0	0,2	0,3				0,55	0	-0,25	-0,25			

	aug 2014	jan 14 ending
SSB reallønnsvekst	1,89	1,85
SSB SSB	1,75	1,68
SSB NB	1,63	1,63

Reallønnsvekst i 10 års estimert fordelingsprosent (innt. avkast.) i lønnsvekst for reallønnsvekst over perioden																			
	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %

SSB	1,01 %	1,8 %	1,8 %	2,0 %	1,8 %	1,70 %	1,6 %	1,5 %	1,4 %	1,3 %	1,2 %	1,1 %	1,0 %	0,9 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %	0,5 %	0,4 %
	24,42	100,00	101,60	103,43	105,50	107,19	109,01	110,75	112,41	113,99	115,47	116,85	118,14	119,32	120,39	121,36	122,21	122,94	123,56
	1,221 %																		
NB	0,99 %	1,50 %	1,50 %	1,75 %	1,75 %	1,70 %	1,6 %	1,5 %	1,4 %	1,3 %	1,2 %	1,1 %	1,0 %	0,9 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %	0,5 %	0,4 %
	23,61	100,00	101,60	103,43	105,50	107,19	109,01	110,75	112,41	113,99	115,47	116,85	118,14	119,32	120,39	121,36	122,21	122,94	123,56
	1,191 %																		
SNITT	1,206 %																		

grunnlag for graf		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033
SSB		1,8 %	1,8 %	2,0 %	1,8 %																
Norges Bank		1,50 %	1,50 %	1,75 %	1,75 %																
Estimert utvikling		0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	1,7 %	1,8 %	1,5 %	1,4 %	1,3 %	1,2 %	1,1 %	1,0 %	0,9 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %	0,5 %	0,4 %	0,3 %	0,3 %
Anslag reallønns		0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %	0,40 %

Normal ASA - eksempelbedrift	
Antall aktive medlemmer	106
Antall pensjonister	18
Gjennomsnittslønn	520 000
Gjennomsnittlig alder	47,25

Beregningsforutsetninger	
Diskonteringsrente	3,00 %
Årlig lønnsvekst	3,25 %
Regulering av opptjent pensjon i folketrygden	3,00 %
Pensjonsregulering	0,10 %

Pensjonskostnader	Diskonteringsrente	Lønnsvekst	Regulering av opptjent pensjon i folketrygden	Pensjonsregulering	Turnover
Basisforutsetninger	3,00 %	3,25 %	3,00 %	0,10 %	Trappemodell
Pensjonskostnad (brutto) med basisforutsetningene	12 835 311	12 835 311	12 835 311	12 835 311	12 835 311 *1)
Økning med 1 %-poeng (eks. diskont. fra 3,0 % til 4,0 %)	11 017 926	15 166 244	12 166 276	14 728 093	12 432 809 *2)
Reduksjon med 1 %-poeng (ikke for pensjonsreg; pensjonsreg er redusert til 0 %)	15 254 227	10 848 176	13 318 120	12 666 775	13 304 640 *3)

Brutto Pensjonsforpliktelse (PBO, NOK mill)	Diskonteringsrente	Lønnsvekst	Regulering av opptjent pensjon i folketrygden	Pensjonsregulering	Turnover
Basisforutsetninger	3,00 %	3,25 %	3,00 %	0,10 %	Trappemodell
PBO med basisforutsetningene	100	100	100	100	100 *1)
Økning med 1 %-poeng (eks. diskont. fra 3,0 % til 4,0 %)	83	111	97	114	98 *2)
Reduksjon med 1 %-poeng (ikke for pensjonsreg; pensjonsreg er redusert til 0 %)	123	90	102	99	103 *3)

*1) Trappemodell for turnover forutsetter 8 % fratredelse for ansatte 18-24 år, deretter reduseres satsen årlig med 0,3 prosentpoeng, dvs. 7,7 % for 25-åringer og

7,4 % for 26-åringer osv. Fra fylte 51 år forutsettes det at turnover utgjør 0 %.

I gjennomsnitt gir dette en fratredelseshyppighet på 2-3 % for hele arbeidsstokken sett under ett.

*2) Gjennomsnittet av en beregning med hhv 3 % og 4 % turnover. Gir en kostnadsreduksjon på 3,14 %.

*3) Gjennomsnittet av en beregning med hhv 1 % og 2 % turnover. Gir en kostnadsøkning på 3,66 %.